

Armoede doorbreek je niet alleen

Gids voor het organiseren van
Ontmoetingen
die niet automatisch plaatsvinden

Colofon

© 2021 Werkplaats Sociaal Domein Arnhem en Nijmegen, Werkplaats Sociaal Domein Twente, Werkplaats Sociaal Domein Utrecht (kUS).

<https://www.werkplaatsensociaaldomein.nl/>

Contact over deze gids:

carinda.jansen@han.nl

b.h.h.boksebeld@saxion.nl

mirjam.gademan@hu.nl

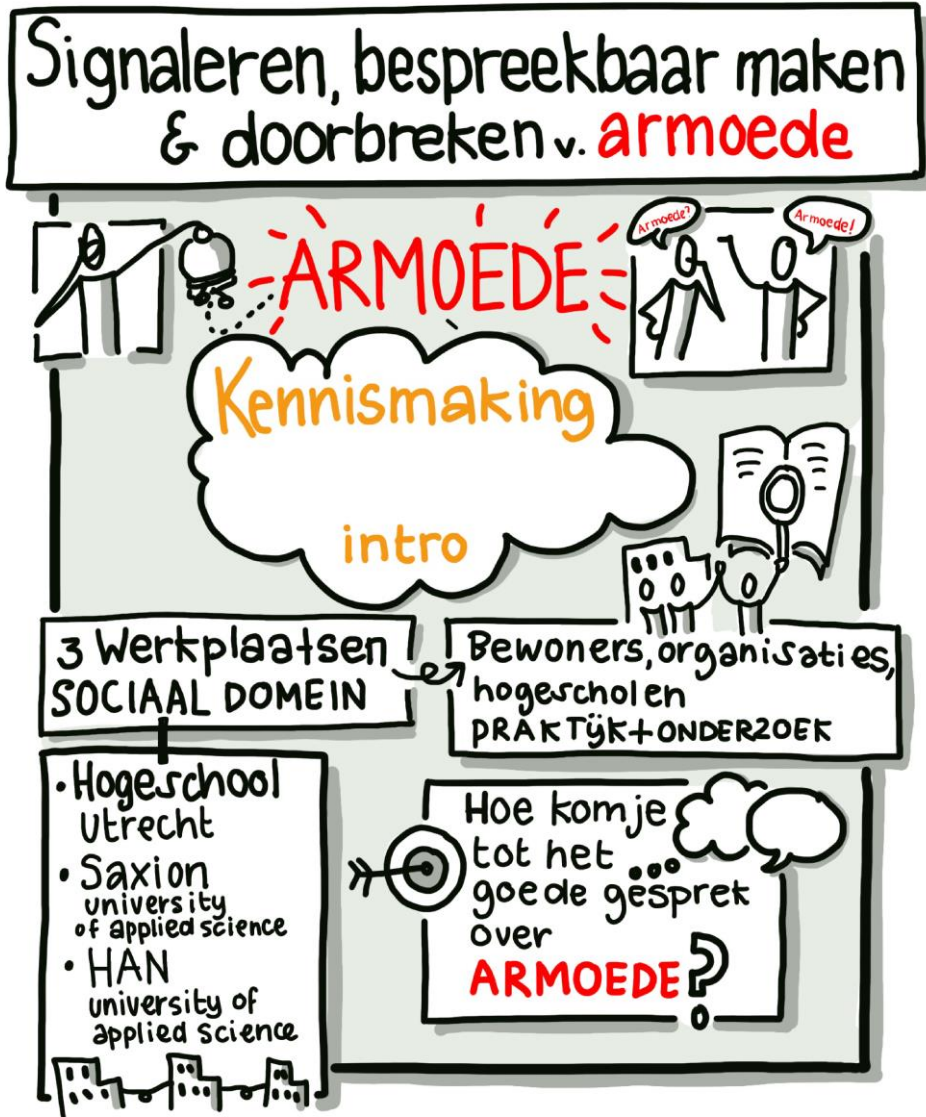
Illustraties: www.aanblazer.nl

Redactie en opmaak: Mirjam Kruisselbrink

Oktober 2021

Het onderzoek 'Signaleren, bespreekbaar maken en doorbreken van (verborgen) armoede' is financieel mogelijk gemaakt door het Ministerie van Sociale zaken en Werkgelegenheid, Werkplaats Sociaal Domein Arnhem en Nijmegen, Werkplaats Sociaal Domein Twente en Werkplaats Sociaal Domein Utrecht (kUS).

Speciale dank aan alle betrokken inwoners, vrijwilligers en beroepskrachten in Lingewaard, Oldenzaal en Utrecht.

WWW.AANBLAZER.NL

Inhoud

1. Lees dit eerst, ook als je dat anders nooit doet	6
1.1 Armoede aanpakken doe je samen	7
1.2 De winst van Ontmoetingen	8
1.3 Over deze gids	9
1.4 Tot slot	10
2. Inleiding	11
2.1 Ontmoetingen in vogelvlucht	11
2.2 Algemeen plan	12
2.2.1 Wat komt er in het plan?	12
2.3 De juiste mensen op de juiste plek	16
2.4 Een quickscan	18
3. Het voorbereiden en begeleiden van de Ontmoetingen zelf	21
3.1 Wat werkt bij de voorbereiding van Ontmoetingen?	21
3.2 Wat werkt tijdens Ontmoetingen	23
4. De Ontmoetingen	28
4.1 Aandacht als start	29

4.2	Signaleren en aansluiten	35
4.3	Draai jij om de hete brij heen?	41
4.4	Kringen in de vijver: het is niet af	44
5.	Succes vasthouden en versterken	48
5.1	Gevolgen op meer niveaus	48
5.2	Nabespreken	50
5.3	Versterken	50
6.	Meer weten?	52
6.1	Hoe zijn we bij dit project te werk gegaan?	52
6.2	Meer leren?	54
7.	Bronnen	56

1. Lees dit eerst, ook als je dat anders nooit doet

Hallo beste lezer,

Voor je gaat beginnen even dit:

Voor het doorbreken van armoede zijn grote veranderingen nodig. Binnen groepen mensen en organisaties, in de politiek en zelfs wereldwijd. Grote veranderingen als gevolg van andere keuzes en ander gedrag van de mensen om je heen. En door het besef dat je zélf een klein verschil kunt maken. Daarom is deze gids voor jou. Je leest dit en bent vrijwilliger, student, ambtenaar of je werkt beroepsmatig met gezinnen. Maar je bent misschien ook voetbaltrainer, lid van een ouderraad, broer, werkgever of buurvrouw. In al die rollen kom je mensen tegen die het financieel minder hebben. Soms weet je het niet eens. In al die rollen kun je een klein verschil maken, organiseer of doe bijvoorbeeld mee aan Ontmoetingen!

1.1 Armoede aanpakken doe je samen

Armoede is soms verborgen en dat is niet voor niks. Tijdens de Ontmoetingen sta je samen uitgebreid stil bij de redenen om armoede verborgen te houden. Je leert van anderen hoe je het dan tóch kunt opmerken (signaleren) en wat je kunt doen. Want iedereen kan iets doen. De aanpak van armoede vraagt om verschillende oplossingen. We moeten zorgen voor geld, zodat niemand onder de armoedegrens zakt. We moeten zorgen dat regelingen en voorzieningen aansluiten bij wat mensen nodig hebben. We moeten zorgen dat die regelingen en voorzieningen ook te vinden zijn. En we moeten zorgen dat mensen zoveel mogelijk zelf kunnen regelen. Maar er is nog meer.

We kunnen niet in ons eentje de oorzaken van armoede oplossen, maar iedereen kan helpen de gevolgen van armoede te verlichten (Lid onderzoeksteam).

We moeten namelijk óók zorgen dat we met elkaar praten over armoede. Hoe weet een ambtenaar anders of voorzieningen en regelingen passen bij de mensen voor wie ze bedoeld zijn? Hoe laat je als inwoner je stem horen als je denkt dat dingen beter geregeld kunnen worden? Hoe leg je als inwoner of als vrijwilliger uit dat sommige dingen écht niet anders kunnen?

De aanpak van armoede vraagt om gesprekken met mensen die je hier in het dagelijks leven niet over spreekt. Door naar elkaars ervaringen en verhalen te luisteren, kun je je beter verplaatsen in het leven van iemand anders. Daar zijn Ontmoetingen voor nodig. Bijeenkomsten waarin mensen uit verschillende 'bubbels' de tijd voor elkaar nemen, van elkaar leren en samen tot verandering willen komen.

Ik ben sociaal werker, dus ik weet heel goed wat armoede doet. Maar ik vraag er nooit meer naar. De gesprekken gaan over functionele dingen, maar er is geen tijd om stil te staan bij de diepe impact van de gevolgen van armoede. Het is goed om daar bij Ontmoetingen weer een keer bij stil te staan met

mensen die niet je eigen cliënt zijn. (Deelnemer aan Ontmoetingen)

1.2 De winst van Ontmoetingen

Bij het ontwikkelen van de Ontmoetingen leerden dertig mensen uit verschillende windstreken en met verschillende achtergronden van elkaars verhalen. Wij leerden armoede van een andere kant te bekijken, wij leerden te luisteren en af en toe onze mond te houden. Wij leerden ook om ons soms juist uit te spreken. Ontmoetingen leveren voor iedereen iets anders op, maar iedere deelnemer leert iets.

Je merkt dat:	Je leert:
<ul style="list-style-type: none"> • anderen vergelijkbare ervaringen hebben; • armoede in je eigen omgeving bestaat en meer dan je dacht; • je zelf een mening hebt over (andere) mensen in armoede; • je valkuilen hebt als je met anderen samenwerkt; • mensen soms te veel administratieve handelingen moeten doen om de juiste hulp te krijgen; • je een mening hebt over instanties en de mensen die daar werken; • anderen oprechte interesse hebben in jouw verhaal en dat jouw verhaal anderen verder kan helpen; • je vertrouwen kunt hebben in wat je doet; • je een verschil kunt maken. 	<ul style="list-style-type: none"> • wat organisaties aan aanbod en voorzieningen hebben en welke mensen daar werken; • hoe je armoede kunt signaleren en wat je dan kunt doen; • dat signaleren alleen maar kan als je aandacht voor elkaar hebt; • wat je kunt zeggen om armoede te bespreken; • wat voor invloed armoede heeft in het leven van mensen; • wat de invloed is van regels en wetten op het werk van beroepskrachten en vrijwilligers; • welke kleine stappen je kunt zetten en hoe je daarbij kunt samenwerken.

Voor het doorbreken van armoede bestaat geen training. Armoede doorbreken vraagt om stappen zetten op veel verschillende niveaus. Wereldwijd, in ons land, in onze wijk en in ons eigen hoofd. Laten we met dat laatste eens beginnen. Jij kunt een verschil maken door ruimte te geven en te nemen voor ervaringen en verhalen. Jij kunt verschil maken door armoede eens van een andere kant te bekijken.

*“De Ontmoetingen vond ik een verademing, en een nieuwe ervaring.”
(Deelnemer aan Ontmoetingen)*

Deze gids is voor mensen die mee willen doen aan het doorbreken van armoede. Ontmoetingen kunnen daar een betekenisvolle (eerste) stap voor zijn.

1.3 Over deze gids

Misschien moet je zelf de eindjes aan elkaar knopen of misschien ben je al jaren een schuldhulp-buddy of beleidsmedewerker bij de gemeente. Dan hoeven we je niet veel meer te vertellen over armoede. Wil je toch meer weten over armoede? Pak dan de [Verdieping \(https://www.werkplaatsensociaaldomein.nl/publicatie/armoede-doorbreek-je-niet-alleen-verdieping-op-de-gids\)](https://www.werkplaatsensociaaldomein.nl/publicatie/armoede-doorbreek-je-niet-alleen-verdieping-op-de-gids) er even bij. Déze Gids is namelijk vooral bedoeld als praktische handleiding bij het voorbereiden en uitvoeren van Ontmoetingen: het voorbereiden in de regio en de concrete voorbereiding en uitvoering van de vier bijeenkomsten zelf.

Hoe je zorgt dat zoveel mogelijk mensen mee gaan doen (draagvlak), hoe het zit met tijd en geld en welke mensen je wanneer nodig hebt om Ontmoetingen te organiseren lees je in [hoofdstuk 2](#).

In [hoofdstuk 3](#) leggen we meer uit over het praktisch en inhoudelijk voorbereiden van Ontmoetingen.

[Hoofdstuk 4](#) gaat over de vier Ontmoetingen. Het biedt in één oogopslag alles wat je moet weten voor een Ontmoeting: doel, omschrijving, werkvormen, wat je nodig hebt bij een bijeenkomst en verwijzingen naar [Verdieping](#).

In [hoofdstuk 5](#) leggen we uit hoe je kunt zorgen dat het niet ophoudt na vier Ontmoetingen. In dat hoofdstuk staat waarom het nabespreken van Ontmoetingen zo belangrijk is. En hoe je de motivatie om 'iets' te doen vast kunt houden en versterken. Want daar gaat het natuurlijk om. Dat inwoners, vrijwilligers en beroepskrachten in de regio samen kleine stappen zetten om veranderingen op gang te brengen.

Deze gids is belangrijk voor het organiseren van vier Ontmoetingen, maar we verzamelden nog véél meer belangrijke informatie. We konden het niet laten om daar een extra hoofdstuk aan te besteden: [hoofdstuk 6](#).

1.4 Tot slot

Sommige woorden gebruiken we in deze gids vaker. We hebben hier zo goed mogelijk over nagedacht.

We gebruiken het woord 'beroepskrachten' in plaats van 'professionals'. Een ervaringsdeskundige in dienst van een welzijnsorganisatie is namelijk ook een professional.

De omschrijving van een ervaringsdeskundige is volgens ons iemand die een opleiding tot ervaringsdeskundige heeft gevolgd. Daar heeft deze persoon geleerd om na te denken en te praten over eigen ervaringen en ervaringen van anderen. Maar ook om informatie over het onderwerp te verzamelen uit bijvoorbeeld boeken of van internet. Een ervaringsdeskundige kan deze 'ervaringskennis' en 'theoretische kennis' gebruiken en op verschillende manieren inzetten. Bijvoorbeeld als begeleider van de Ontmoetingen.

Daar waar we "zij" schrijven, kun je natuurlijk ook hij/hen lezen.

Als Ontmoeters, deelnemers, gebruik je de invulling van de bijeenkomsten in deze gids als idee. Pas de inhoud vooral aan als je denkt dat dat beter past bij jullie Ontmoeting.

Het onderzoeksteam wenst jullie inspirerende Ontmoetingen.

Annemarieke van der Veer, Ard Sprinkhuizen, Aynur Topkaya, Barbera van der Meulen, Cybille Latour, Danielle Lako, Eugenie Macnack, Housnia, Irene Heeremans, Jean-Pierre Wilken, Jhonny Pattiasina, Letitia Dors, Lia van Doorn, Lilith Smidts-Lefever, Mirjam Gademan, Wim Eickholt, | Arno van Woezik, Bibi Ansari, Carinda Jansen, Coby Vermaas, Cor Hendriks, Cora Bartels, Dineke Obdam, Ellen Toubert, Hanneke Karels, Janneke Lakerveld, Judith van Diest, Karin des Rues, Linda, Lisbeth Verharen, Mary-anne Huberts – Huisman, René, Wil van den Hurk | Ben Boksebeld, Carla Boerrigter, Cecile, Ellen Oosterkamp, Geke Flier, Henriëtte Grunder, Ilona Loohuis, Inge Vogelsang, Jos Elbersen, Karin van der Heijden, Margriet Braun, Mathilde Zwarthof, Monique de Groote, Paul Thiel, Silvia Kassens, Teun Hofmeijer, Nora Stockman

2. Inleiding

Ontmoetingen vallen of staan bij een goede voorbereiding in de wijk, het dorp of de gemeente. Iedereen moet weten wat hem of haar te doen staat. In dit hoofdstuk leggen we uit wat er in de allereerste voorbereiding van de Ontmoetingen allemaal moet gebeuren en door wie. Voor wie in één oogopslag wil weten waar het over gaat: we beginnen met een kort overzichtje.

2.1 Ontmoetingen in vogelvlucht

Ontmoetingen volgens een deelnemer met geldzorgen	“Door zoiets voel je je belangrijk. Alsof je bij de samenleving hoort. Je voelt je mens.”
De betekenis van Ontmoetingen in één zin	Iedere reis begint met een eerste stap
Uitgangspunten	<ul style="list-style-type: none"> • Iedereen kan veranderen, systemen in organisaties ook • Mensen helpen elkaar • Soms moet je buiten het potje piesen
Vorbereidingstijd	Minstens een half jaar

Looptijd	<ul style="list-style-type: none"> • Tussen de vier weken en vier maanden per Ontmoetingenreeks. • Ontmoetingenreeksen worden regelmatig aangeboden.
Materiële kosten	<ul style="list-style-type: none"> • Voor werving en reclame • Kosten van bijeenkomsten
Personele kosten	<p>Training, deskundigheidsbevordering</p> <p>Minimaal vier uur per Ontmoeting per begeleider (beroepskracht en ervaringsdeskundige). Dat is inclusief voorbereiding en nabespreken.</p>
Gebied	Wijk, dorp, stad of gemeente
Aantal bijeenkomsten	Vier bijeenkomsten, passend bij de situatie
Duur bijeenkomsten	Ongeveer twee uur per bijeenkomst
Aantal deelnemers	Acht tot twaalf
Achtergrond deelnemers	Zo verschillend mogelijk
Begeleiding	Beroepskracht én ervaringsdeskundige
Online of op locatie	Kan beide, bij voorkeur op locatie

2.2 Algemeen plan

Vóór er Ontmoetingen in jouw regio kunnen starten, heb je een plan nodig. Deze gids helpt je daarbij. Dit plan is nodig om aan anderen uit te leggen wat je wilt gaan doen. Als andere mensen snappen wat de bedoeling is en wat het kost of oplevert, kunnen ze beslissen of ze mee willen doen. Leg je plan daarom op tijd voor aan mensen en organisaties in de regio van wie je denkt dat ze interesse hebben. In iedere regio zijn er andere organisaties, kansen en wensen. Daarom schrijf je een plan dat past bij jouw regio. Denk na over wat je nodig hebt van de verschillende organisaties. Wil je menskracht, ruimte, geld of wil je gebruik maken van de social media van anderen? Het helpt om dit goed te bedenken en omschrijven.

2.2.1 Wat komt er in het plan?

Kosten

Denk na over financiering. De kosten bestaan uit drie onderdelen die we hierna toelichten.

Personele kosten

Voor het begeleiden van Ontmoetingen is tijd nodig. Uren voor (ervaringsdeskundige) begeleiders om de bijeenkomsten voor te bereiden, uit te voeren, af te stemmen en erover na te praten. Een van de dingen waar je al tijdens de voorbereiding over na moet denken, is daarom de betaling van de ervaringsdeskundige begeleider.

MINIMAAL BUDGET PERSENELE KOSTEN	<ul style="list-style-type: none"> • UREN VOOR INLEESTIJD, TRAINING OF DESKUNDIGHEIDSBEVORDERING. • MINIMAAL VIER UUR PER ONTMOETING (16 UUR IN TOTAAL) PER SOCIAAL WERKER EN ERVARINGSDESKUNDIGE. DAT IS INCLUSIEF VOORBEREIDING EN NABESPREKEN. • UREN VOOR INTERNE AFSTEMMING EN ONDERSTEUNING
---	--

Materiële kosten

De hoogte van de materiële kosten hangt erg af van de omstandigheden in de regio. Als de gemeente ruimte heeft en daar niets voor rekent en de werving/reclame gaat via Facebook of de krant, dan is een klein budget genoeg. Denk bij materiële kosten aan de punten hieronder.

WERVING/RECLAME	FLYERS, POSTERS
	EIGEN WEBSITE
BIJEENKOMSTEN	ZAALHUUR
	CATERING
	KANTOORARTIKELEN, PRINTS, GEKLEURD PAPIER, PENNEN, STICKERTJES, POST-ITS, STIFTEN
	INTERNET, ONLINE PLATFORM VOOR ONLINEONTMOETINGEN
	REISKOSTENVERGOEDING/DEELNAMEVERGOEDING VOOR ONTMOETERS

Kosten voor vervolgacties

Tijdens Ontmoetingen ontstaan ideeën die kunnen helpen bij het verzachten of voorkomen van armoede. Het enthousiasme om veranderingen in gang te zetten, wordt op verschillende manieren levend gehouden. Daarover schrijven we meer in hoofdstuk 5. Hier schrijven we alvast dat het invoeren van veranderingen bijna nooit gratis is.

Waar vind je geld?

Fondsen

Fondsen geven geld aan projecten. Er zijn veel landelijke fondsen zoals het VSB-fonds, het Armoedefonds of het Oranjefonds. Op de websites van de grotere fondsen staat vaak een 'QuickScan'. Dit is een snelle manier om uit te zoeken of jouw plan (in dit geval de

Ontmoetingen) in aanmerking komt voor financiering. Vaak staan er tips en contactgegevens. Die tips kun je ook goed gebruiken voor aanvragen bij kleinere, regionale fondsen. Het is bijvoorbeeld handig om je netwerk te gebruiken als je op zoek gaat naar regionale 'potjes met geld'.

Gemeentelijke subsidie

Sommige gemeenten hebben speciale fondsen waar inwoners of organisaties een beroep op kunnen doen bij de aanpak van armoede. Verdiep je eens in de mogelijkheden bij jouw gemeente.

“De lokale overheden spelen nadrukkelijk een verbindende rol bij het faciliteren van burgerparticipatie zoals de Ontmoetingen. Voor mijn gevoel zitten we op een politiek keerpunt om de menselijke maat weer beter te benutten bij uitvoering van wetten. Dat leidt uiteindelijk tot meer respect voor elkaar.” (Beleidsambtenaar gemeente Lingewaard)

Bedrijven en organisaties

Banken zijn voorbeelden van bedrijven die 'maatschappelijk verantwoord' willen ondernemen. Veel banken tonen hun maatschappelijke betrokkenheid door regionale projecten te sponsoren. Dat geldt ook voor andere bedrijven. Ze doen dat soms in geld, soms in natura. Het is handig om te weten dat de rijksoverheid dit soort initiatieven stimuleert. Je kunt via het internet zoeken met de woorden 'sponsoring bank'. Dat levert al een flinke lijst op van banken die goede initiatieven steunen.

Communicatie

Ontmoetingen kunnen niet bestaan zonder communicatie met de buitenwereld. Communicatie is nodig om deelnemers te werven en organisaties in de regio te informeren over het project. Denk na over organisaties (in je netwerk) die mee kunnen helpen met de werving van deelnemers. Belangrijk is natuurlijk de mond-tot-mond-reclame. Maar bijvoorbeeld werven via 'de socials' en provinciale/lokale radio en tv is ook nodig om inwoners, beroepskrachten en vrijwilligers te bereiken. Met dat laatste bereik je ook andere mensen dan de 'usual suspects', de voor de hand liggende deelnemers. Gebruik daarnaast kennis en klanten van je netwerkpartners. Je hoeft niet alles zelf te bedenken en op te tuigen.

Ruimte

Organisaties in je omgeving of je netwerk zullen graag een geschikte ruimte aanbieden voor het organiseren van Ontmoetingen, dat lijkt over het algemeen geen probleem. Wel de beschikbaarheid ervan. Maak op tijd slimme afspraken.

Soms is het fijn om tussen het praten door even te bewegen. Zorg daarom voor een ruimte die daar groot genoeg voor is.

Online

We kijken elkaar liever in de ogen, maar het kan wel: online Ontmoetingen.

“Het op afstand volgen van deze Ontmoetingen heeft mij niet het gevoel gegeven dat de gesprekken moeizamer zijn gegaan. Natuurlijk voelt het via een scherm anders dan in persoon, maar het geeft sommige mensen denk ik ook de veiligheid om op anderen te durven reageren. Het is minder direct en confronterend. (Deelnemer testOntmoeting)

Het heeft niet de voorkeur, maar toch kan het nodig zijn om af te zien van bijeenkomsten op locatie. Ons advies is om de gehele reeks bijeenkomsten dan online te doen, zodat deelnemers vooraf weten wat er verwacht wordt en iedereen zich daarop kan voorbereiden. Houd er in dit geval rekening mee dat niet iedereen een laptop, wifi of inbelverbindingen heeft én weet hoe het werkt. Check dat vooraf. En zorg voor een duidelijke uitnodiging via Teams of Zoom. Maak heldere afspraken met elkaar over communicatie. Las meer pauzes in.

“We hebben de deelnemers voor het begin van de Ontmoetingen via beeldbellen benaderd, zodat we wisten of het werkte en de drempel iets lager werd.” (Begeleiders Ontmoetingen)

2.3 De juiste mensen op de juiste plek

Bij het voorbereiden van Ontmoetingen in jouw regio heb je verschillende mensen met verschillende functies nodig. Vóór en achter de schermen. In de voorbereidingsfase is een bepaald type mens onmisbaar: de early adopter. Dat is het type ervaringsdeskundige, vrijwilliger, professional of manager die voorop durft te lopen en durft te pionieren. Wie heb je nodig in het begin?

- Managers en ambtenaren die in hun netwerk en in de regio vertellen over de Ontmoetingen;
- Een organisatie die de Ontmoetingen organiseert en ondersteunt. Onze ervaring leert dat de Ontmoetingen niet door gemeenten moeten worden georganiseerd, maar dat zij wel een onmisbare partner zijn in het project. De gemeente kan faciliteren en ondersteunen.
- Twee begeleiders waarvan één van beiden ervaringskennis heeft.
- Iemand die dingen handig regelt (ruimte, catering, communicatie).

Maar dat is nog maar een eerste begin. Ontmoetingen zijn niet vrijblijvend; menskracht is ook en juist nodig om met alle nieuwe inzichten het verschil te gaan maken. Dat vraagt om:

- Managers en bestuurders die op de lange termijn openstaan voor verandering en daarbij willen helpen.

Je kunt kiezen voor het verdelen van taken. Een initiatiefgroep die zorgt dat aan alle randvoorwaarden is voldaan en dan het stokje voor de uitvoering overdraagt aan de begeleiders van de Ontmoetingen. Over hén gaat de rest van deze paragraaf.

Het begeleiden van een groep inwoners, vrijwilligers en beroepskrachten vraagt om een stevig duo dat goed op elkaar ingespeeld raakt. Om dat te ontwikkelen, stop je als begeleidingsduo tijd en energie in de voorbereiding en afstemming met elkaar. Eén van de twee heeft bovendien ruime ervaring met het begeleiden van groepen.

Hierna lees je wat de deelnemers aan de eerdere Ontmoetingen waardeerden in begeleiders:

Hoofd	Hart	Handen
<ul style="list-style-type: none"> • Weten waar je over praat • Kennis hebben (of verkrijgen) over de oorzaken en gevolgen van armoede in het leven van mensen. Zowel persoonlijk, als op omgevingsniveau en maatschappelijk niveau • In staat zijn om het idee achter de Ontmoetingen over te brengen naar andere belangrijke partners/opvolgers 	<ul style="list-style-type: none"> • Eigen ervaring • Sociaal zijn • Een open houding hebben • Kalmte uitstralen • Jezelf bloot durven geven. • Inlevingsvermogen • Chemie in de samenwerking helpt • Voorbeeld zijn voor veilige bijeenkomst • Goed kunnen luisteren 	<ul style="list-style-type: none"> • Creatief zijn • Contact leggen • Overleggen/afstemmen • Gespreksvaardigheden • Gesprek kunnen leiden • Voorwaarden creëren en bewaken • Kunnen leiden en loslaten. • Ruimte geven aan iedereen. • Overzicht houden en creëren. Dingen kunnen samenvatten • Essentie eruit kunnen halen Terugkomen op dingen • Filteren en doorvragen. • Signaleren • Stoom afblazen
<p><i>“Het is wel handig als je een beetje kennis hebt van de plek waar je zit en van de organisaties die erbij betrokken zijn.”</i></p>	<p><i>“Je hoeft nog net niet onder de brug geslapen te hebben. Maar je moet er wel een beetje van geproefd hebben.”</i></p>	<p><i>“Als het gevraagd of verwacht wordt, moet je de leiding kunnen nemen.”</i></p>

Wat opvalt is de nadruk op wat begeleiders moeten kunnen en doen. Niet op wat ze weten. Begeleiders zijn dus géén trainers; het is niet aan de begeleider om mensen dingen te leren. Deelnemers leren van elkaar. De begeleiders hebben de taak om te zorgen voor de juiste omstandigheden. Zij doen zelf ook actief mee aan de opdrachten door ervaringen en beelden te delen. De opsomming van persoonlijke kwaliteiten en vaardigheden van begeleiders zou je in een vacaturetekst ongeveer zo kunnen beschrijven:

Voorbeeld van een vacaturetekst voor begeleiders van Ontmoetingen

Wij zoeken een ervaren begeleider voor Ontmoetingen tussen inwoners, vrijwilligers en beroepskrachten

- Je hebt ervaring in het begeleiden van groepen;
 - Je zorgt voor een veilige omgeving, waarin iedereen een stem heeft;
 - Je zorgt voor verbinding tussen deelnemers en begrijpt dat iedereen vanuit de eigen achtergrond anders naar dingen kijkt;
 - Je bent als begeleider ook een mens met emoties en twijfels;
 - Je geeft structuur aan het gesprek en zorgt dat iedereen zich gehoord voelt;
 - Je brengt verdieping aan door uitspraken van deelnemers te herhalen of te versterken;
 - Je bespreekt af en toe theorie. Altijd aan de hand van de inbreng en inzichten van de deelnemers;
 - Je weet waar armoede over gaat en wat er in jouw regio op dit gebied speelt;
 - Je hebt oog en oor voor veranderwensen, verzamelt deze en benoemt deze als start voor concrete, persoonlijke of regionale veranderingen.
-

2.4 Een quickscan

Misschien staat in jouw regio al veel klaar om te starten met Ontmoetingen. Hierna volgt een Quickscan, een afvinklijstje, waarmee je kunt nagaan in hoeverre je klaar bent en wat er nog nodig is.

Wat is nodig?	Wat is er al?	Hoe kunnen we dit versterken?
<i>Een steunend, lokaal netwerk</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Gemeente • Welzijnswerk • Woningbouwcorporaties • Onderwijs • Kerken en moskeeën • Vrijwilligersorganisaties • Draagvlak en organisatorische infrastructuur voor vervolg op veranderwensen 	<ul style="list-style-type: none"> • Informatiebijeenkomsten • Kennis verspreiden • Lobby • Mond-tot-mond-reclame • Voorbeelden van Ontmoetingen elders delen

	<ul style="list-style-type: none"> • Veranderbereidheid 	
<i>Geld</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Middelen voor personele kosten • Middelen voor materialen, catering en ruimte • Middelen om concrete acties mogelijk te maken 	<ul style="list-style-type: none"> • Reguliere gelden • Lokale fondsen • Landelijke subsidies
<i>Communicatie</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Een organisatie die de verantwoordelijkheid op zich neemt om de communicatie te stroomlijnen. • Actieve social media met groot bereik • Contacten met lokale media • Contact met communicatie-afdelingen van betrokken organisaties 	
<i>Ruimte</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Fysieke ruimte met voldoende plaats voor 12 mensen • Of: online platform en werkende laptops, camera's en geluid • Het liefst goed bereikbaar en toegankelijk voor de deelnemers. Het liefst zonder reiskosten te hoeven maken. • Ruimte via organisaties in de gemeente, wellicht kosteloos te gebruiken. 	
<i>Kennis</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Kennis over oorzaken en gevolgen van armoede • Kennis over samenhang micro, meso en macroniveau 	<p>Leestip: Hoe je armoede doorbreekt https://www.han.nl/artikelen/2021/07/download-gratis-e-book-hoe-je-armoede-doorbreekt/</p>

<p><i>De juiste mensen op de juiste plek</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Een voorbereide beroepskracht • Een voorbereide ervaringsdeskundige 	<ul style="list-style-type: none"> • Ervaring in het begeleiden van groepen • Kennis over armoede en de gevolgen van armoede • Kennis van organisaties en voorzieningen (landelijk en regionaal) • Ervaring met het werken met mensen met ervaringskennis • Ervaringskennis armoede 	<p>Voor coaching of workshops op maat, kun je contact opnemen met de contactpersonen vóór in deze Gids.</p>
<p><i>Coaching begeleiders</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Coaching of intervisie speciaal voor ervaringsdeskundigen • Coaching of intervisie voor begeleiders 	

3. Het voorbereiden en begeleiden van de Ontmoetingen zelf

Zodra in de regio alles en iedereen klaarstaat, kunnen de Ontmoetingen bijna beginnen. Tijdens ons onderzoek leerden we veel over wat wel en niet werkt tijdens bijeenkomsten. Dat lees je in dit hoofdstuk. Dit hoofdstuk is voor iedereen interessant, maar vooral voor mensen die Ontmoetingen gaan begeleiden.

3.1 Wat werkt bij de voorbereiding van Ontmoetingen?

Er zijn een paar onderdelen waar je niet op moet bezuinigen bij Ontmoetingen. We hebben geleerd dat dit werkt. De vaste onderdelen zijn:

- Iedere Ontmoetingenreeks heeft twee begeleiders waarvan er minstens één persoonlijke ervaring heeft met armoede. En één van de twee is ervaren in het begeleiden van groepen.
- De groep Ontmoeters is zo gemengd mogelijk. Minstens twee of drie inwoners met ervaringskennis nemen aan de groep deel, maar ook beroepskrachten en vrijwilligers

met verschillende achtergronden. Als ook ambtenaren en bestuurders aanhaken, helpt dat om dingen écht te gaan veranderen. Als er geen ambtenaren aanhaken? Zorg dan dat ze wel betrokken zijn bij de Ontmoetingen. Daarover lees je meer in hoofdstuk 5.

- Tijdens de bijeenkomsten komen wensen en ideeën voor veranderingen op tafel. Zorg dat een paar van die veranderwensen opgepakt worden.
- Al zijn het kleine stapjes, samen kun je echt dingen veranderen. Ga daarom uit van krachten en mogelijkheden.

De organisatie

- Plan ruim van tevoren de dagen van de bijeenkomsten: minimaal 4 bijeenkomsten van maximaal 2 uur per bijeenkomst.
- Nodig maximaal 12 mensen uit met een gevarieerde achtergrond, waarvan dus minstens twee deelnemers met ervaringskennis. Bij online-Ontmoetingen is een maximum van acht deelnemers beter.
- Informeer de deelnemers vooraf over de Ontmoetingen en wat ze kunnen verwachten.
- Stuur vlak voor de bijeenkomst een welkomst-appje aan de deelnemers.
- Zorg dat de drempel voor de Ontmoetingen laag is; er zijn dus geen kosten aan verbonden. Sterker nog: wil je dat iedereen mee kan doen, zorg dan voor een eenvoudige onkostenregeling.

Deelnemers vinden

Begin op tijd met het zoeken naar deelnemers. Zodra een paar mensen zich hebben aangemeld, gaat het meestal wel lopen. Het helpt enorm als je:

- Mensen persoonlijk benadert;
- Vraagt of mensen de Ontmoetingen willen promoten;
- Aansluit bij bestaande initiatieven en groepen. Ga bijvoorbeeld eens naar een vrijwilligersoverleg om wat uit te leggen over Ontmoetingen;
- De Ontmoetingen beschrijft als een vorm van deskundigheidsbevordering. Dat kan organisaties helpen om medewerkers ruimte te geven om deel te nemen;
- De Ontmoetingen beschrijft als een vorm van burgerparticipatie; een manier om je stem te laten horen en bij te dragen aan kleine veranderingen.

Deelname is niet vrijblijvend. Als deelnemers zich aanmelden, spreek je met hen af dat ze in principe bij alle bijeenkomsten aanwezig zijn.

Variaties op Ontmoetingen

In deze Gids beschrijven we wat werkte in onze situatie. Het zijn geen regels. Je mag de Gids gebruiken zoals je wilt en de Ontmoetingen doen zoals het beste past in jouw dorp, stad of wijk. Bijvoorbeeld:

- Wij hebben ervaren dat vier bijeenkomsten genoeg is om goede gesprekken te hebben en van elkaar te leren, maar meer kan natuurlijk ook. En minder bijeenkomsten kan ook, als daar goede redenen voor zijn.
- We geven in de volgende hoofdstukken ideeën voor thema's en werkvormen, maar misschien past dat helemaal niet bij de groep in jouw regio. Pas het dan aan.

Ontmoetingen moeten vooral Makkelijk, Aantrekkelijk, Sociaal en Tijdgebonden zijn, afgekort MAST. Kijk dus samen met de mensen in je regio en in de groep deelnemers hoe de Ontmoetingen MAST kunnen! In de [Verdieping](#) leggen we meer uit over MAST.

3.2 Wat werkt tijdens Ontmoetingen

Ontmoetingen zijn géén training. Er zijn vragen en werkvormen waarmee we mensen aan het denken zetten over een hoofdthema. Het gaat om uitwisseling. Om van elkaar leren door het af en toe oneens te zijn. Om spontane verhalen die iemand voor het eerst durft te vertellen, en om het zoeken naar oplossingen door te vragen: ‘Hoe kunnen we’

Van Ontmoeting naar kleine veranderingen

Wij gaan uit van de kracht van Ontmoetingen tussen mensen die elkaar niet automatisch ontmoeten, maar die wél allemaal iets willen doen in het doorbreken van armoede. Mensen die verandering willen en samen kleine stappen willen zetten. We gaan uit van Ontmoetingen tussen mensen die elkaar nog niet kennen. Dan kun je het meeste leren van elkaar en is het voor iedereen even (on)veilig. Dat kán betekenen dat je, zoals we eerder al zeiden, op zoek moet naar mensen in de regio die je nog niet kent. Zoek trendsetters en informele leiders en ook notoire mopperaars. De deelnemers aan de Ontmoetingen zijn vrijwilligers, beroepskrachten, ambtenaren, studenten. Maar juist óók de mensen die in armoede leven. Zij vormen een tijdelijke groep, die samen kleine veranderingen in gang gaan zetten. De spreekwoordelijke olievlék.

Geven en nemen

De deelnemers geven hun tijd, energie, creativiteit en lef om vóór te gaan. Daar moet ook iets tegenover staan. In ieder geval moeten zij zich welkom voelen bij de organiserende partij(en) die hen én de verandering ondersteunt. Voor deelnemers die namens een organisatie komen, is het belangrijk dat de opbrengsten en de verander-acties van de Ontmoetingen in hun eigen organisatie een plekje krijgen. Als mensen deelnemen, is het belangrijk dat ze voor zichzelf engszins duidelijk hebben wat ze met de bijeenkomsten willen bereiken. De bijeenkomsten zijn NIET saai, ingewikkeld en lang. Er wordt NIET bezuinigd op koekjes en koffie. De deelnemers geven en krijgen nieuwe ideeën en enthousiasme. De deelnemers mogen ook rekenen op een bijeenkomst waar ze op de een of andere manier voelen dat hun inzet gewaardeerd wordt.

WWW.AANBLAZER.NL

Structuur

Iedere bijeenkomst heeft een vergelijkbare opzet. Dit biedt mensen duidelijkheid en overzicht. Iedereen weet na één keer hoe het werkt. En omdat je je dat niet meer hoeft af te vragen, houd je meer denkruimte over voor de Ontmoeting. Het hoofdthema staat vast en is bij iedereen bekend, de start en het einde zijn luchtig. In hoofdstuk 4 gaan we daar verder op in.

Check-in en check-out

Het is belangrijk dat alle aanwezigen even kunnen 'landen' in de bijeenkomst. Een manier om dat te doen is het rondje koffie en thee en daarna een check-in. Met een check-in kan iedere aanwezige even zijn of haar stem laten horen en overschakelen naar deze bijeenkomst. De check-in kan op verschillende manieren:

- Door eenvoudige vragen als: “Maak deze zin af:” . Iedereen doet mee, ook de begeleiders. Deelnemers hoeven niet op elkaar te reageren, het is geen discussie of gesprek.
- Door allemaal te gaan staan en een stap naar voren te zetten als je bijvoorbeeld lekker hebt geslapen, weleens door rood rijdt, je weleens zorgen hebt over ..., enzovoort. Die vragen zijn voorbereid door de begeleiders of door de deelnemers.

De ervaringsdeskundige hierover:

Je leert elkaar door de check-in beter kennen en je creëert een open sfeer.

Met een check-out doe je hetzelfde. Je sluit de bijeenkomst af met een klein ritueel. Deelnemers én begeleiders richten hun aandacht weer op het leven buiten de groep.

Check-uit-vragen gaven lucht en interactie: “Oh dan kom ik bij jou eten” bijvoorbeeld. Het geeft ook een inkijkje in de privé-omstandigheden. En het biedt de mogelijkheid om daarin iets meer van jezelf te onthullen of juist niet. (Begeleiders Lingewaard)

Voorwaarden voor het begeleiden

- Je zorgt dat iedereen aan bod komt;
- Je besteedt aan het begin van elke bijeenkomst aandacht aan de wijze waarop jullie het gesprek voeren: do's en dont's;
- Je hebt, samen met de groep, oog voor veiligheid en vertrouwelijkheid;
- Je hebt, samen met de groep, oog voor de emotionele gevolgen van verhalen op deelnemers;
- Je gaat niet te veel in op persoonlijke inbreng, het is géén hulpverleningsgroep;
- Je zorgt dat deelnemers bij kunnen dragen aan het programma;
- Je zorgt voor gesprekken over ervaringen van de mensen in de groep en niet over mensen buiten de groep;
- Je streeft ernaar dat de verwachtingen helder zijn;
- Je bent met je volle aandacht aanwezig.

“Bij verwachtingen hoort ook dat het een proces van lange adem is. Er zijn bezuinigingen. Er is niet

genoeg ruimte. Daar kun je moedeloos van worden. Maar kijk naar de kleine dingen; door Ontmoetingen helpen we mensen zich te ontwikkelen. Soms zetten we kleine stapjes, soms is er een grote verandering.” (Ervaringsdeskundige)

Werkvormen

De Ontmoetingen zijn een manier om thema's rondom (verborgen) armoede met elkaar te bespreken. Om tot inzichten te komen en soms ook actief te oefenen. Daar kun je eindeloos over praten. Niet iedereen vindt het fijn om twee uur te praten. Sterker nog: soms brengt praten je helemaal niet verder. Daarom zijn werkvormen behulpzaam. Werkvormen zijn manieren om iets met een groep voor elkaar te krijgen. Het zijn meestal oefeningen, waardoor mensen zich ergens van bewust worden. Het zijn welkome afwisselingen op gesprekken. In de volgende hoofdstukken staan tips voor werkvormen om het gesprek over het hoofdthema op gang te brengen. Als begeleider kun je ook andere werkvormen inzetten die passen bij de uitgangspunten van de Ontmoetingen. Je kunt de werkvormen aanpassen aan de groep. De bijeenkomst staat of valt met het inzetten van de persoonlijke ervaringen die binnen de groep gevonden op opgehaald worden. Gebruik dus geen voorbeelden, zoals filmpjes of voorbeeldverhalen, die niet van de deelnemers zelf zijn.

Met de werkvormen in deze gids hebben we in drie verschillende groepen leerzame ervaringen opgedaan.

Momentjes

Denk eraan om gedurende de bijeenkomsten steeds de doelen te benoemen van wat je doet. Neem de deelnemers mee in waar je naar toe wilt en maak daar een gezamenlijk doel van. Benoem ook dat er ruimte is voor ervaringen. Tijdens de Ontmoetingen is het belangrijk dat er ruimte is om de nieuwe informatie te verwerken of om simpelweg even na te denken. Daarom worden regelmatig “momentjes” ingelast om na te denken en te voelen en wat op te schrijven.

*“Met 'momentjes' zorgden we voor stilte, inzicht en voor tempoverlaging. Dat creëert aandacht! Let als begeleiders goed op waar die momenten in jullie Ontmoeting passen en nodig zijn. Echt doen!”
(Begeleider Ontmoetingen)*

Veranderwensen

In de gesprekken tussen deelnemers zullen geregeld opmerkingen vallen als: “Kunnen ze dat nou niet anders doen..” of “Hoe kunnen we ...” of “Als we nou eens ... “. Uit die woorden klinkt een wens om dingen te veranderen. Schrijf die wensen op en verzamel ze voor de laatste bijeenkomst waarin de veranderwensen en de acties op het programma staan.

4. De Ontmoetingen

De Ontmoetingen bestaan uit vier bijeenkomsten: 1) aandacht als start 2) signaleren en aansluiten 3) draai jij om de hete brij heen? en 4) vasthouden (het is niet af). In dit hoofdstuk beschrijven we stap voor stap iedere bijeenkomst. Het is dus vooral handig voor de begeleiders van Ontmoetingen om dit te lezen.

De bijeenkomsten in het algemeen

We schreven het al eerder: alle Ontmoetingen hebben dezelfde opbouw, namelijk:

- Welkom, nieuws en persoonlijke dringende nieuwtjes, koffie, thee (10 min);
- Check-in (een luchtige vraag: 5-10 min);
- Terugblik (5 min);
- Afspraken maken over hoe we met elkaar om willen gaan (eerste keer) en bij de start van elke bijeenkomst terug laten komen (eerste bijeenkomst 15 min, daarna max 5 min);
- Verdieping op een vooraf afgesproken thema (met concrete, tastbare informatie: 75 min)
- Afronding, korte terugblik (5 min)
- Check-out (10 min)

Iets wat bij iedere Ontmoeting voelbaar en zichtbaar moet zijn, is de betekenis van ervaringskennis. De begeleiders zorgen dat persoonlijke ervaringen een betekenisvolle plek hebben in de bijeenkomsten. Daar geef je zelf het goede voorbeeld voor:

“We hadden ervoor gekozen dat de ervaringsdeskundige begeleider zou beginnen met

haar verhaal om de juiste toon neer te zetten. Eigen ervaring met armoede in haar jeugd, motivatie om hier vandaag te zijn. Dat werkte goed.” (Begeleiders Ontmoetingen)

De begeleiders maken afspraken met de groep, iedereen kan meepraten over hoe de Ontmoetingen verlopen. Pauzes spreek je dus ook af met de deelnemers. En je bent samen alert op veranderwensen; vooral op kleine ideeën waar je concreet mee aan de slag kunt in jouw regio. Verzamel ze voor de laatste bijeenkomst!

Hierna beschrijven we de vier bijeenkomsten.

4.1 Aandacht als start

Ontmoetingen die niet vanzelf plaatsvinden. Ken je dat? Je raakt op een onverwacht moment met een onverwacht persoon in gesprek en wat je hoorde, suddert nog lang na. Je bent aan het denken gezet, je had iets anders verwacht, hebt iets herkend bij hem of haar of je krijgt opeens een nieuw inzicht.

Vaak hebben we op basis van onze (voor)oordelen al een idee over hoe een Ontmoeting zal verlopen. In hoofdstuk 1 van de [Verdieping](#) lees je daar meer over. Als we ons openstellen voor de ander worden we verrast of schuurt het juist. We ontdekken talenten, kwetsbaarheden en krachten bij die ander en daarmee ook bij onszelf.

Aandachtig een gesprek voeren, echt present zijn, hoort bij een Ontmoeting die ertoe doet. Dat is een hele kunst. Soms word je afgeleid door hoe je jezelf voelt op die ochtend, door iets wat net daarvoor gebeurd is of door hoe die ander eruitziet of ruikt.

Ook iemands herkomst of de culturele achtergrond van jou of van die ander, kan invloed hebben op hoe je iemand ziet. We worden voor een groot deel gevormd door onze achtergronden. Soms zijn dat werelden van verschil, soms lijken we op elkaar. Hoe houd je daar rekening mee in Ontmoetingen? Hoe geef je daar aandacht aan in het contact? Over dit onderwerp van ‘cultuursensitiviteit’ kun je verder lezen in hoofdstuk 2 van de [Verdieping](#).

Ontmoeting 1: Aandacht als start

Kennismaken met aandacht is een goede start. Als ik me veilig voel en serieus wordt genomen, wil ik best iets van mezelf laten zien aan jou. Dan kunnen we elkaar beter leren kennen en begrijpen.

Doelen van deze bijeenkomst

- Deelnemers ervaren hoe aandacht werkt in de Ontmoetingen
- Er wordt een begin gemaakt met elkaar leren kennen en groepsvorming

<ul style="list-style-type: none"> Deelnemers ervaren en worden zich bewust van mogelijke oorzaken van het verborgen blijven van armoede. 		
Geschikte werkvormen		Beschikbare verdieping
<ul style="list-style-type: none"> Groepsgesprek Aanvullingen 		Hoofdstuk 2 Verdieping over (voor)oordelen cultuursensitiviteit. Hulpmiddel voor begeleiders: Dialoogprincipes. https://www.utrechtindialoog.nl/wat-is-een-dialoog/
Vorbereiding voor deelnemers		
Geen		
De bijeenkomst in grote lijnen		
Onderdeel	Wat moet het opleveren	Opmerkingen voor de begeleiding
Welkom	<ul style="list-style-type: none"> Een ontspannen begin, waardoor mensen zin in de bijeenkomst hebben en zich op hun gemak voelen. Je stem laten horen en eerste contact maken. 	Check-in Maak deze zin af: Ik ben... en mijn dag begon met Echt de zin laten afmaken en er niet uitgebreid op ingaan. Namen van de deelnemers vaak herhalen.
Toelichting bij dit onderdeel		
<p>Geef een korte uitleg over het karakter van de Ontmoetingen: het is geen cursus, geen training. Ontmoetingen zijn er om ervaringen uit te wisselen over (verborgen) armoede. Geef een korte introductie van jezelf als begeleiders. Geef een plek aan de thema's die genoemd worden in hoofdstuk 2 en 3. Dat is belangrijk, zodat mensen weten wat ze kunnen verwachten in de Ontmoetingen.</p> <p>Benoem het belang van gelijkwaardigheid en verweef dit in je manier van werken. Bijvoorbeeld:</p> <p><i>“We zorgen ervoor dat iedereen aan de beurt komt en zich gehoord en gezien voelt. Dat is onze gezamenlijke verantwoordelijkheid. We balanceren zo dat iedereen aan de beurt komt en daarvoor doen we als begeleiders wat we moeten doen.” (Begeleiders van Ontmoetingen)</i></p> <p>Het is ook belangrijk om tijd te nemen om iedereen de (live of online) bijeenkomst binnen te loodsen. Dat laat gastvrijheid zien.</p> <p>Als de Ontmoetingen onderdeel zijn van een uitgebreider traject, licht dan ook dat traject toe. Geef aan wat de plaats is van deze Ontmoetingenreeks in het project. Je legt daarmee eigenlijk uit <u>waarom</u> jullie nu bij elkaar zijn en bij elkaar gaan komen.</p>		

<p>In dit deel van kennismaking gaat het erom om wie je bent en niet om wat je doet en vanuit welke achtergrond je hier deelneemt. Neem als begeleider eerst de beurt om de toon te zetten <i>Bv ik ben Janneke en vanochtend heb ik eerst de kippen eten gegeven.</i></p>		
Onderdeel	Wat moet het opleveren	Opmerkingen voor de begeleiding
Korte toelichting bij de opzet van vandaag.	<ul style="list-style-type: none"> Deelnemers weten wat we vandaag gaan doen. Met elkaar creëren van veiligheid en duidelijkheid. 	<ul style="list-style-type: none"> Opzet op een flip-over zetten. Bij een online bijeenkomst in de chat.
Extra namen-oefenspelletje.	<ul style="list-style-type: none"> Elkaars namen leren kennen. 	
<p>Toelichting bij dit onderdeel</p> <p>Iedereen staat. Eén persoon gooit een bol wol naar een andere deelnemer, noemt diens naam en houdt het uiteinde van de draad vast. Zo wordt de bol wol uitgerold en is iedereen met elkaar verbonden. De laatste persoon gooit de bol terug naar de persoon die begon, met het noemen van de naam.</p>		
Onderdeel	Wat moet het opleveren	Opmerkingen voor de begeleiding
Afspraken maken over hoe we met elkaar om gaan. Praktische afspraken maken over bijvoorbeeld pauzes, toiletbezoek, etc.	Met elkaar een veilige sfeer creëren.	Steeds benoemen naar alle deelnemers: bepaal zelf je grenzen in wat je wilt delen en wat niet!
<p>Toelichting bij dit onderdeel</p> <p>Vraag aan iedereen:</p> <p>Wat heb jij nodig in deze Ontmoetingen om je veilig te voelen en ervaringen te delen? Hoe gaan we met elkaar om?</p> <p>Tip: Maak van de afspraken over hoe jullie met elkaar om willen gaan een aansprekend documentje. Leg ook uit waarom deze afspraken belangrijk zijn. Mail, app, de afspraken of zet ze op een flap die je steeds ophangt of geef het de deelnemers. Gebruik de afspraken actief in alle bijeenkomsten.</p> <p>De begeleiders vragen goed wat de deelnemers precies bedoelen en vullen de communicatieafspraken eventueel aan. Dat doe je om twee redenen:</p> <ol style="list-style-type: none"> Om aan te geven dat jij als begeleider ook deel uitmaakt van de groep; 		

2. Om te zorgen dat er niets over het hoofd is gezien. Bijvoorbeeld: *alles wat besproken wordt, blijft binnen de groep of: Als er iets niet lekker zit, proberen we elkaar te vinden om het uit te praten.*

Maak praktische afspraken met de groep over bijvoorbeeld het uitwisselen van contactgegevens en hoe je het laat weten als je bijvoorbeeld later bent.

Onderdeel	Wat moet het opleveren	Opmerkingen voor de begeleiding
Kennismaken aan de hand van eigen ervaringen.	<ul style="list-style-type: none"> Met elkaar kennismaken en mogelijk ook onthullingen delen. Deelnemers worden zich bewust van hun eigen ervaringen met bijbehorende gevoelens en gedachten. 	Vraag de deelnemers de naam van degene te noemen aan wie ze de beurt doorgeven. Niet degene naast je 😊

Toelichting bij dit onderdeel

Vraag aan iedereen:

Je hebt ervoor gekozen om mee te doen aan deze Ontmoetingen. Wil je iets meer vertellen over jouw keuze om deel te nemen?

Rondje maken.

Deze werkvorm is een passende voorbereiding op de volgende werkvorm. De Ontmoetingen worden gelijkwaardiger als bijvoorbeeld blijkt dat de professional ook persoonlijk ervaring heeft met schaarste of dat de ervaringsdeskundige, voordat armoede zich aandiente, een leven in luxe leidde.

Onderdeel	Wat moet het opleveren	Opmerkingen voor de begeleiding
<p>Onthullen en toedekken</p> <p>Wat wil je waarom verborgen houden voor de ander? Zinnen aanvullen.</p> <p>Alternatief voor verdieping: huisje inrichten.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Deelnemers leren elkaar beter kennen, er wordt een open sfeer gecreëerd. Deelnemers worden zich bewust van eigen beelden, ervaringen en gevoelens m.b.t. armoede. Deelnemers worden zich bewust van en verkennen de vele redenen waarom mensen iets 	<p>Hierbij is het van belang dat begeleiders zelf meedoen. Realiseer je dat sommige zinnen gedachten en gevoelens bij de deelnemers op kunnen roepen die niet prettig zijn. Besteed daarom aandacht aan de uitleg van de opdracht.</p> <p>Vertel dat iemand zelf bepaalt of en zo ja, wanneer hij/zij informatie deelt.</p> <p>Dat het niet altijd hoeft te gaan om dingen als armoede of verslaving, maar dat het ook kan</p>

	verborgen willen houden. <ul style="list-style-type: none"> • Deelnemers komen met elkaar in gesprek over onderdelen van verborgen armoede. 	gaan om bijvoorbeeld twijfel aan je eigen capaciteiten, opvattingen die je liever niet deelt, patronen in je relatie.
<p>Toelichting bij dit onderdeel</p> <p>Instructie:</p> <p>Pak pen en papier en maak voor jezelf in alle rust en stilte de volgende zinnen af. Je mag er straks maximaal 5 uitkiezen die je gaat voorlezen. En deel alleen wat je wilt delen. Schenk aandacht aan gevoelens die het aanvullen van de zinnen bij je oproepen. Schenk aandacht aan gevoelens die je liever weg wilt stoppen.</p> <p>Schrijf ze bewust op. Voel je grenzen!</p> <p>Tip: In een bijeenkomst op locatie is het handig om deze vragen op A4 te hebben staan en deze uit te delen.</p> <p>1 Opdracht voor iedereen</p> <p>Vul aan:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Toen ik geboren werd..... 2) Ik krijg kriebels in mijn buik van..... 3) Ik ben onzeker over..... 4) Ik ben dankbaar voor.... 5) Ik trek me terug als..... 6) Gezond zijn betekent voor mij..... 7) Ik heb veel geleerd van..... 8) Ik voelde me buitengesloten toen..... 9) Anderen zeggen over mij.... 10) Ik geloof in..... 11) Geld vind ik.... 12) Ik schaam me voor..... 13) Als ik geen geld meer zou hebben 14) Mijn financiële situatie op dit moment is..... 15) Ik wil niets te maken hebben met..... 16) Ik heb een keer heel veel geld uitgegeven aan..... 17) Als ik een rekening op tijd betaal, voel ik me..... 		

2 Nabespreking

In verschillende fases:

Laat de deelnemers eerst om de beurt maximaal vijf zinnen voorlezen. Vraag niet door op inhoud. Inhoud is niet het doel. Het doel is om met elkaar te delen wat de vragen oproepen en dit te koppelen aan wat je verborgen wilt houden.

Je kunt zeggen: "Dank voor het delen van je ervaring." Of bijvoorbeeld gezamenlijk iets afspreken, waarmee je respect betoont voor de voorlezer.

Daarna ga je aan de hand van extra vragen de ervaring verder verdiepen: Hoe is het om op deze manier kennis met elkaar te maken? Hoe was het om de vragen te beantwoorden? Wat merkte je bij jezelf op? Welke zinnen vind je ongemakkelijk om over te praten en waarom? Waren er zinnen die je zeker niet wilde delen? Om welke onderwerpen gaat het dan voor jou?

Hoe heeft deze ervaring te maken met verborgen armoede? Wat zijn volgens jou redenen voor mensen om armoede verborgen te willen houden? Wat zijn manieren om armoede verborgen te houden? Wat herkennen jullie bij elkaar? Wat herkennen jullie aan verbergtactieken/camouflagetechnieken als het gaat om armoede?

Je hoeft niet alle vragen te bespreken. Het gesprek komt wel op gang. Je kunt de vragen achter de hand houden voor als het gesprek vastloopt of om verdieping in het gesprek te krijgen.

Onderdeel	Wat moet het opleveren	Opmerkingen voor de begeleiding
Afronding.	<ul style="list-style-type: none"> Deelnemers kunnen zich voorbereiden op de volgende bijeenkomst. Deelnemers gaan met een positief gevoel de deur uit. 	<p>Vorbereiding voor de volgende bijeenkomst</p> <ul style="list-style-type: none"> De deelnemers schrijven in maximaal 4 zinnen op: Wat houdt jou bezig als het gaat om het signaleren van (verborgen) armoede? De begeleiders vragen een van de deelnemers met persoonlijke ervaringen om voor de volgende bijeenkomst een situatie uit zijn/haar leven te beschrijven, waarin diegene zorgen over de financiële situatie verborgen wilde houden. Vraag die persoon dat zo uitgebreid mogelijk op te schrijven. Het mag natuurlijk ook in steekwoorden. Leg voorafgaand aan de volgende bijeenkomst

		<p>contact met die persoon om te checken of het diegene lukt en wat het oproept bij de deelnemer.</p> <p>Check-uit:</p> <p>Wat ga je eten vanavond?</p>
<p>Toelichting bij deze werkvorm</p> <p>Je kunt ter afronding meerdere vragen stellen.</p> <p>De vraag: Als je nu terugkijkt op deze Ontmoeting... Waar ben je verleid om meer te vertellen dan je eigenlijk wilde? Dit is een belangrijke vraag om te bespreken. Mensen kunnen verrast zijn over de vertrouwelijkheid, waardoor ze meer gedeeld hebben dan ze van tevoren van plan waren. Het kan voor mensen helpend zijn om dit in de groep te zeggen.</p>		

4.2 Signaleren en aansluiten

In de vorige bijeenkomst hebben we gemerkt hoe en met welke redenen we situaties en gevoelens waar we ons voor schamen voor de buitenwereld verborgen willen houden. Daardoor wordt signaleren van armoede een hele kunst. In deze paragraaf beschrijven we de Ontmoeting waarin signaleren centraal staat.

<p>Ontmoeting 2: Signaleren en aansluiten</p> <p>Hoe kun je zien dat anderen in armoede leven? Kun je dat eigenlijk wel zien? En omgekeerd: als je zelf van weinig geld moet rondkomen, hoe zouden anderen dat aan je kunnen zien? En kunnen anderen dat eigenlijk wel aan je zien?</p> <p>Doelen van deze bijeenkomst</p> <ul style="list-style-type: none"> • Deelnemers zijn zich bewust van de verschillende manieren waarop mensen met armoede kunnen omgaan. • Deelnemers herkennen verschillende manieren waarop (verborgen) armoede zichtbaar kan worden in bijvoorbeeld copingstijlen en zelfstigmatisering. • Deelnemers leiden signalen van financiële zorgen en stress of verborgen armoede af uit een verhaal van een van de deelnemers met ervaring. • Deelnemers kunnen uitleggen wat de beperkingen zijn van signalenlijsten. • Deelnemers kunnen een echt gebeurd verhaal uit de groep in verband brengen met drie verschillende niveaus waarop je naar armoede kunt kijken. 	
Geschikte werkvormen	Beschikbare verdieping
De wereld zien in een korrel zand.	Hoofdstuk 3, signaleren en aansluiten.

	<p>Link naar hoofdstuk over coping strategieën van de Verdieping.</p> <p>Boek 'Hoe je armoede doorbreekt' https://www.han.nl/artikelen/2021/07/download-gratis-e-book-hoe-je-armoede-doorbreekt/</p> <p>Link naar signalenkaart https://schuldenenincasso.nl/wp-content/uploads/2019/08/Handreiking-Zorgen-over-geld-praten-helpt.pdf?x57557</p>	
De bijeenkomst in grote lijnen		
Onderdeel	Wat moet het opleveren	Opmerkingen voor de begeleiding
Welkom. Aandacht voor hoe het met iedereen is. Ruimte voor nieuwtjes/mededelingen.	<ul style="list-style-type: none"> Een ontspannen begin, waardoor mensen zin in de bijeenkomst hebben en zich op hun gemak voelen. 	<p>Check-in: waar ben je deze week trots op geweest?</p> <p>Of: welk compliment heb jij deze week gekregen? Of als je toevallig deze week geen compliment hebt gekregen, welk compliment heb jij deze week aan iemand gegeven?</p>
Korte toelichting bij de opzet van vandaag.	<ul style="list-style-type: none"> Deelnemers weten wat we vandaag gaan doen. Gezamenlijk creëren van veiligheid en duidelijkheid. 	<ul style="list-style-type: none"> Opzet op een flip-over zetten. Afspraken uit bijeenkomst 1 over hoe we met elkaar om willen gaan nadrukkelijk benoemen. Het is belangrijk om dit opnieuw onder de aandacht te brengen bij de deelnemers. De Ontmoetingen vragen om een zorgvuldigheid die we niet altijd gewend zijn.
Terugblik 1 ^e bijeenkomst.	<ul style="list-style-type: none"> Deelnemers kunnen ervaringen na de vorige keer uiten op de plek waar het thuishoort. Reacties worden serieus genomen. Informatie over hoe de deelnemers de bijeenkomst hebben ervaren, zodat we het 	<ul style="list-style-type: none"> Opzet vorige bijeenkomst op een flap laten zien. Hoe heb je teruggedacht aan de vorige bijeenkomst? In maximaal drie zinnen. Wat heb je eventueel gedaan na de vorige bijeenkomst? Over welke

	<p>programma aan kunnen passen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Deelnemers die er de vorige keer niet waren, kunnen aanhaken. 	<p>mogelijke veranderingen of wensen heb je nagedacht? Waar zou je zelf meer van willen? Deze (on)bewuste veranderwensen komen in Ontmoeting 4 terug.</p>
Signalen van (verborgen) armoede uit het echte leven.	<ul style="list-style-type: none"> • Deelnemers krijgen meer inzicht in en ontwikkelen meer begrip voor de verschillende manieren waarop mensen omgaan met situaties die ze voor de buitenwereld verborgen willen houden. • Door inzicht en begrip groeit inlevingsvermogen en zelfkennis, wat een positieve invloed heeft op hoe mensen met elkaar omgaan. 	<p>Vergeet niet de verteller te bedanken na het verhaal.</p> <p>Het momentje stilte en schrijven na het vertellen/voorlezen van het verhaal duurt tussen de 2 en 5 minuten. Laat dat vooral afhangen van de groep en van wat je ziet en voelt. Het vertragingsmoment werkt heel goed.</p> <p>Let er als begeleiders op dat het gesprek niet te veel uitwaaiert bij het stellen van vragen door de deelnemers.</p> <p>Het is belangrijk dat deelnemers zich realiseren, dat ze signalen altijd moeten checken. Hoe check je dat bij die ander? In de bijeenkomst moet zeker aan de orde komen dat een signaal op verschillende manieren kan worden opgevat.</p>

Toelichting bij dit onderdeel**Terugkomen op voorbereiding**

- A) Deelnemers lezen allemaal het verhaal voor dat ze voorafgaand aan de bijeenkomst hebben opgeschreven bij de vraag: wat houdt jou bezig als het gaat om het signaleren van (verborgen) armoede?
- B) Kort nabespreken: wat valt op?

Werkvorm ‘De wereld zien in een korrel zand’

Nodig: pen en papier.

Bij dit onderdeel hoort een uitspraak van William Blake: *“De wereld zien in een korrel zand”*

Met andere woorden: door heel precies naar één verhaal te kijken, kun je alle verhalen zien. De hele wereld.

Zeg bijvoorbeeld iets als: “We gaan in stilte luisteren naar het verhaal van X. Je mag tijdens het verhaal niet reageren. Wel voor jezelf schrijven. Heb ook aandacht voor de gevoelens en gedachten die door het verhaal bij jou opgeroepen worden.

Probeer, als het lukt, met deze de vraag in je hoofd te luisteren: waaraan had iemand in die situatie aan X kunnen zien, horen, voelen, ruiken dat er sprake was van financiële zorgen, stress of verborgen armoede?

Na het verhaal bouwen we een moment van stilte in, om nog wat verder op te schrijven wat er in je opkomt. En om op te schrijven welke twee vragen je X zou willen stellen. En waarom wil je juist die vragen stellen?”

“Wat ook belangrijk was, was dat mij gevraagd werd mijn eigen verhaal op te schrijven en te vertellen in de groep. Ik zag daar aanvankelijk als een berg tegenop, maar toen ik bezig was met schrijven, ging het steeds beter. Toen ik vervolgens mijn verhaal in de groep vertelde, werd daar heel positief en geïnteresseerd op gereageerd. Dat heeft me enorm goed gedaan.” (Inwoner Lingewaard)

Individueel:

- Stilte na het verhaal om te schrijven, te denken en te voelen.

Gezamenlijk:

- Schrijf de (door jou opgepikte) signalen die uit het verhaal naar voren komen op een flap.
- Vraag steeds door tot er geen nieuwe signalen komen: hebben jullie nog meer signalen gehoord of gezien in het verhaal?
- Vraag de inbrenger om een reactie.
- Iedereen mag om beurten de twee vragen stellen aan de verteller. Geef ook aan waarom je juist die vragen stelt. “Wij geven de eerste de beurt en daarna geef je die door aan een volgende. Zorg dat jullie niemand vergeten.” De verteller mag ‘passen’ als zij de vraag liever niet wil beantwoorden.

- Let ook op eventueel nieuwe signalen die uit de antwoorden naar voren komen. Vul de flap aan.

Zeg bijvoorbeeld iets als: “Op dit moment hebben we mogelijke signalen boven tafel gekregen. We hebben nu eigenlijk een op maat gemaakte signalenlijst. Realiseer je dat signalen van (verborgen) armoede vaak wijzen op gevolgen van armoede. Door armoede word je een minder goede versie van jezelf. “

‘Zelfstigma’ is dat je jezelf de (giftige) beelden die bestaan eigen gaat maken, gaat geloven. Bijvoorbeeld: armoede is je eigen schuld, dus schaam je! Of: als ik maar beter mijn best had gedaan dan zat ik nu niet in de financiële zorgen.”

- Welke zelfstigma hoorden jullie in het verhaal van X?
- Geef zelfstigma's aan op de flipover bij de signalen van X.
- Vraag ook aan de andere deelnemers of en hoe ze dit herkennen bij zichzelf.

NB: Signaleringskaarten mogen nooit als afvinklijstjes gebruikt worden!

“Sommige signalen zijn vooral manieren van omgaan met stressvolle situaties en kwetsbaarheid. Je ontwikkelt bepaald gedrag om te voorkomen dat mensen aan je kunnen zien dat je financiële zorgen hebt, in armoede leeft. Vaak heb je voorkeur voor een of twee manieren van reageren op stressvolle omstandigheden. Dat noemen we ook wel een ‘coping stijl’.”

Vertel over coping stijlen en deel de signalenkaart uit.

Geef mensen 5 minuten tijd om te lezen. Bespreek daarna de volgende vragen:

- Welke overeenkomsten en verschillen zijn er tussen de lijst van X en de bestaande signaleringskaart en de lijst met coping stijlen?
- Hoe helpt deze informatie je om te signaleren en goed aan te sluiten bij de ander?

Als er nog tijd over is, kun je hier nog mee verder:

“Je kunt naar armoede kijken vanuit verschillende niveaus. Het persoonlijke niveau, het omgevingsniveau en het maatschappelijk niveau. Oorzaken en oplossingen liggen vaak op alle drie de niveaus.” (Ervaringsdeskundige)

Verklaringsmodellen voor armoede

Niveau	Aard van de oorzaak	
	Invloeden van binnen	invloeden van buitenaf
individu	Persoonlijke tekort Individueel schuldmodel Focus op houding Motivatie en eigen verantwoordelijkheid	Persoonlijk ongeval/ achterblijven Individueel ongevalmodel Focus op individuele tegenslagen en pech
Groepen, gemeen- schappen, organisaties	Institutioneel schuldmodel Focus op armoedecultuur, selectiemechanismen, drempels	Institutioneel ongevalmodel Focus op aanpassingsstrategieën, sociale isolatie, etikettering
Maatschappij	Maatschappelijk schuldmodel Focus op de maatschappelijke ordening	Maatschappelijk ongevalmodel Focus op conjuncturele ontwikkelingen, economische crisis en demografische en technologische ontwikkelingen

Bron: Driessens, K. & Van Regenmortel, T. (2014)

Vraag aan iedereen:

Welke andere niveaus hebben jullie in dit verhaal van X gehoord? Dus waar komen in het verhaal van X de maatschappelijke factoren naar voren? Denk aan hoogte van een uitkering, hoogte van de huur, toepassingen van wetten etc. En waar komen de omgevingsaspecten naar voren?

Afronding van dit onderdeel:

Wat vind jij belangrijk als het gaat om signaleren? Schrijf dit in 1 zin op.

Afronding	<ul style="list-style-type: none"> • Deelnemers weten wat de voorbereiding is voor de volgende bijeenkomst. • Deelnemers gaan met een positief gevoel de deur uit. 	Voorbereiding volgende Ontmoeting: Beschrijf een situatie waarin je met iemand over armoede in gesprek bent geraakt. Check-uit: Wat is of was jouw favoriete muziek? Of wat is jouw favoriete film? Of wat is jouw favoriete boek?
-----------	--	---

4.3 Draai jij om de hete brij heen?

In deze paragraaf vind je handvatten voor het begeleiden van de derde bijeenkomst. Je weet na de vorige waarom mensen hun geldzorgen verborgen houden en hoe je armoede kunt signaleren. In deze bijeenkomst gaan we uitgebreid in op het bespreekbaar maken van (verborgen) armoede. Vind je het moeilijk om er over te beginnen? Draai je om de hete brij heen? En ga je het gesprek wel aan: wat maakt het gesprek een positieve ervaring?

Ontmoeting 3: In gesprek raken over verborgen armoede

Een gesprek over armoede starten is een hele kunst. Voor iedereen.

Doelen van deze bijeenkomst

- Deelnemers leren dat een goede relatie een voorwaarde is voor een goed gesprek over (verborgen) armoede.
- Deelnemers verplaatsen zich in de situatie van de ander en ervaren en leren van elkaar wat belangrijk is bij het in gesprek komen over verborgen armoede.

Geschikte werkvormen	Beschikbare verdieping	
<ul style="list-style-type: none"> • Wat werkt? • Kwartet 'Hoe ver van de rand sta jij?' 	Hoofdstuk 5, bespreekbaar maken van verborgen armoede.	
De bijeenkomst in grote lijnen		
Onderdeel	Wat moet het opleveren	Opmerkingen voor de begeleiding
Welkom. Aandacht voor hoe het met iedereen is. Ruimte voor nieuwtjes/mededelingen.	<ul style="list-style-type: none"> • Een ontspannen begin, waardoor mensen zin in de bijeenkomst hebben en zich op hun gemak voelen. 	<p>Check-in:</p> <p>Als je een Ontmoeting mocht kiezen met een (beroemd of niet) persoon, dood of levend, wie zou die eer dan van jou krijgen?</p> <p>Alternatief 1: Waar ben je tevreden over of trots op wat je afgelopen tijd gedaan hebt?</p> <p>Alternatief 2: Op wie ben jij trots in je omgeving?</p>
Korte toelichting bij de opzet van vandaag.	<ul style="list-style-type: none"> • Deelnemers weten wat we vandaag gaan doen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Opzet op een flip-over zetten.

	<ul style="list-style-type: none"> • Met elkaar creëren van veiligheid en duidelijkheid. 	<ul style="list-style-type: none"> • Afspraken uit bijeenkomst 1 over hoe we met elkaar om willen gaan nadrukkelijk benoemen. Het is belangrijk om dit iedere keer onder de aandacht te brengen bij de deelnemers. De Ontmoetingen vragen om een zorgvuldigheid die we niet altijd gewend zijn.
Terugblik op de vorige bijeenkomst.	<ul style="list-style-type: none"> • Deelnemers kunnen hun ervaringen na de vorige keer delen op de plek waar het thuis hoort. Reacties worden serieus genomen. • Informatie over hoe de deelnemers de bijeenkomst hebben ervaren, zodat we het programma aan kunnen passen. • Deelnemers die er de vorige keer niet waren, kunnen aanhaken. 	<ul style="list-style-type: none"> • Opzet vorige bijeenkomst op flap laten zien • Hoe heb je teruggedacht aan de vorige bijeenkomst? In max 3 zinnen. • Wat heb je mogelijk gedaan na de vorige bijeenkomst? Over welke wensen heb je nagedacht? Waar zou je zelf meer van willen? Deze (on)bewuste veranderwensen komen in Ontmoeting 4 terug.
<p>Wat werkt?</p> <p>Positieve ervaringen delen over het in gesprek gaan over armoede.</p>	<p>Met elkaar in beeld krijgen wat werkt bij het starten van een gesprek over verborgen armoede.</p>	<p>Iedere deelnemer is gevraagd om, ter voorbereiding op de bijeenkomst, na te denken over een eigen ervaring waarin verborgen armoede werd besproken. Dit hoeft niet een bepaald moment te zijn. Het kan een proces zijn waarin het bespreekbaar maken geleidelijk gebeurt.</p> <p>Stimuleer de deelnemers om te tekenen op de flipovers. Denk aan</p>

		emoticons en eenvoudige tekeningen en strips. Als tekenen heel lastig is, mogen er ook steekwoorden bij staan.
<p>Toelichting bij dit onderdeel</p> <ul style="list-style-type: none"> • De groep gaat in 2- of 3-tallen uiteen. Ieder groepje is divers samengesteld. • <u>Iedere</u> inbrenger vertelt een ervaring. De volgende punten worden besproken (van tevoren aan de deelnemers meegeven): <ul style="list-style-type: none"> - Wanneer speelde de ervaring zich af, in welke periode? - Wie waren erbij betrokken? - Wat voor soort relatie was het? - Wat waren helpende factoren? - Waren er ook belemmeringen? • De deelnemers stellen elkaar vragen om duidelijk te krijgen wat belangrijk was bij het gesprek over armoede. • Na het delen van de ervaringen bespreken de deelnemers de volgende punten: <ul style="list-style-type: none"> - Hoe was het om je ervaring te delen? - Wat herken je in de ervaringen van de ander? - Teken op een flap de factoren die behulpzaam waren bij het in gesprek komen over armoede. • Ieder groepje schrijft op een flap de belangrijkste punten. Bij de nabespreking loopt de hele groep langs de flaps waarbij het groepje een toelichting geeft. • De inzichten worden door iemand uit de groep verzameld op één flap. Hier wordt een foto van gemaakt, deze wordt geprint en aan iedereen meegegeven. 		
Onderdeel	Wat moet het opleveren	Opmerkingen voor de begeleiding
Kwartet 'Hoe ver van de rand sta jij?'	Het kwartet is bedoeld om op een ludieke en luchtige manier allerlei thema's rondom armoede en schulden bespreekbaar te maken.	Kwartetspel, toelichten. Spelregels. (verschijnt binnenkort op www.werkplaatsensociaal.domein.nl) Het kwartet kan op diverse manieren gebruikt worden.
Afronding	Vorbereiding op de volgende bijeenkomst.	De deelnemers moeten zich voorbereiden op de volgende bijeenkomst.

	Met een positief gevoel de deur uit gaan.	Hieronder volgt de toelichting. Check-uit: Foto's/afbeeldingen neerleggen. Iedereen pakt 1 afbeelding die het meest aanspreekt op dit moment en licht deze kort toe.
<p>Toelichting bij dit onderdeel</p> <p>Tijdens de bijeenkomsten zijn zeker veranderwensen aan het licht gekomen. Concrete wensen of ideeën die een verschil kunnen maken. Hopelijk hebben jullie eraan gedacht om dat bij iedere bijeenkomst op te schrijven. Zo niet, dan kan dat alsnog bij de laatste bijeenkomst. Zorg dat iedereen daarop is voorbereid, ook op de vraag “welke talenten heb jij om zélf het verschil te maken?”</p> <p>Opdracht voor iedereen:</p> <p>Mogelijk zijn er tijdens en na de Ontmoetingen bij jullie talenten naar voren gekomen rondom de verschillende thema's over armoede waarvan je je niet bewust was.</p> <p>Maak, op een creatieve manier, een overzicht van die talenten. Tips daarvoor:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Teken een marktkraam of etalage waar je jouw talenten, de veranderingen die je al tot stand hebt gebracht en je wensen voor de toekomst uitstalt. 2) Maak een collage met je talenten, de veranderingen die je al tot stand hebt gebracht en je wensen voor de toekomst. 3) Een zelfbedachte vorm. <p>Deel A3 papier uit om thuis te gebruiken voor de opdracht.</p>		

4.4 Kringen in de vijver: het is niet af

In de laatste bijeenkomst staat de groep stil bij hoe iedereen kan bijdragen aan het doorbreken van armoede. Daarnaast kijken we terug op de Ontmoetingen en wat ze hebben losgemaakt en nemen we (voorlopig?) afscheid van elkaar.

“Ik merk dat ik zelfverzekerder ben geworden. Mijn gevoel van eigenwaarde is toegenomen. Als men mij zou vragen om meer te doen met het thema

armoede, zou ik daar zeker ja tegen zeggen.” (Deelnemer aan Ontmoetingen)

Ontmoeting 4: Kringen in de vijver: het is niet af

De Ontmoetingen zijn geen doel op zich. We willen dat ze aanzetten tot het met elkaar aangaan van het gesprek over armoede en tot het leveren van een bijdrage aan het doorbreken van armoede.

Doelen van deze bijeenkomst

- Deelnemers formuleren een eerste stap hoe zij een vervolg willen geven aan de Ontmoetingen in hun dagelijks leven.
- Deelnemers zijn zich (nogmaals) bewust van hun wensen en talenten.
- Deelnemers hebben de bijeenkomsten nabesproken en afscheid van elkaar genomen

Geschikte werkvormen		Beschikbare verdieping
<ul style="list-style-type: none"> • Groepsgesprek • Presentatie van talenten en wensen in een in de vorige bijeenkomst afgesproken vorm. 	<p>Hoofdstuk 4: Mens, wat heb je in de aanbieding?</p> <p>Hoofdstuk 6: Armoede doorbreek je door succesvol samen te werken.</p>	
De bijeenkomst in grote lijnen		
Onderdeel	Wat moet het opleveren	Opmerkingen voor de begeleiding
<p>Aandacht voor hoe het met iedereen is.</p> <p>Ruimte voor nieuwtjes/mededelingen.</p>	<p>Een ontspannen begin, waardoor mensen zin hebben in de bijeenkomst en zich op hun gemak voelen.</p>	<p>Check-in: waar heb jij afscheid van genomen?</p> <p>De vraag gaat dus vooral over waar je afscheid van genomen hebt. Dat kan bijvoorbeeld ook zijn van nagelbijten of van jezelf als alleskunner.</p>
<p>Korte toelichting bij de opzet van vandaag.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Deelnemers weten wat we vandaag gaan doen. • Creëren van veiligheid en duidelijkheid. 	<ul style="list-style-type: none"> • Opzet op een flip-over zetten. • Afspraken uit bijeenkomst 1 over hoe we met elkaar om willen gaan nadrukkelijk benoemen. Het is belangrijk om dit opnieuw onder de

		aandacht te brengen bij de deelnemers. De Ontmoetingen vragen om een zorgvuldigheid die we niet altijd gewend zijn.
Werkvorm Markt.	<ul style="list-style-type: none"> • Met elkaar oogsten wat talenten en wensen zijn. • Een lijstje met stappen. 	Vraag goed door. Vraag steeds: wat is er nog meer? Geef ook voorbeelden van mogelijke veranderingen die mensen zelf misschien niet opmerken. "Heb je aan mensen in je omgeving verteld over wat je hebt aan de Ontmoetingen?"
<p>Toelichting bij dit onderdeel</p> <p>Ter voorbereiding heeft iedere deelnemer zijn/haar talenten, veranderingen en wensen op een eigen manier in beeld gebracht.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vraag iedereen om hun creatie een plek in de ruimte te geven. Daar waar de deelnemers er makkelijk omheen kunnen lopen of erbij kunnen staan. • Iedereen heeft een kwartier de tijd om alle kramen en etalages langs te lopen (muziekje erbij?!). • Bij elke creatie ligt of hangt een A4-tje waar mensen talenten aan kunnen vullen, vragen en/of opmerkingen kunnen plaatsen. • Iedere deelnemer krijgt de gelegenheid om zijn/haar talenten, veranderingen en wensen toe te lichten en verduidelijking te vragen over dat wat anderen op het A4-tje hebben geschreven. • Nadat iedereen is geweest wordt gekeken wat ieders eerste stap is/wordt om de genoemde wens(en) te realiseren. Deze stap voegt iedereen toe op zijn/haar eigen creatie. 		
Onderdeel	Wat moet het opleveren	Opmerkingen voor de begeleiding
Nabespreken van de Ontmoetingen.	<ul style="list-style-type: none"> • Met elkaar delen wat de Ontmoetingen voor iedereen betekend hebben. 	Vraag door op wat deelnemers zeggen.

Toelichting bij deze werkvorm

Het met elkaar terugblikken op de Ontmoetingen is belangrijk om goed af te ronden en om naar de toekomst te kijken.

- Je kunt denken aan het neerleggen van kaarten met afbeeldingen waarbij iedereen een kaart pakt die voor hem/haar de Ontmoetingen symboliseert. Of een afbeelding op je telefoon.

En/of de volgende vraag/vragen beantwoorden:

- Ik heb door de Ontmoetingen afscheid genomen van....
- Wat zou je van je linker buurman/buurvrouw willen meenemen en wat zou je aan je rechterbuur willen geven?

		Check-out Waar verheug jij je op deze week?
--	--	--

5. Succes vasthouden en versterken

Wanneer je dit leest, sta je op het punt Ontmoetingen te gaan organiseren of heb je dat net gedaan. De vraag rijst: “Wat nu?” Hoe kunnen we er voor zorgen dat de ideeën, informatie en inzichten die de Ontmoetingen hebben opgeleverd een duurzaam vervolg krijgen? En hoe zorgen we dat de talenten van de deelnemers hierbij gebruikt worden? De Ontmoetingen dragen bij aan kennis, inzichten en acties op verschillende niveaus. Het is belangrijk hier oog voor te hebben en het grotere plaatje mee te nemen bij het vervolg in de regio.

5.1 Gevolgen op meer niveaus

Gevolgen voor personen

In het vorige hoofdstuk schreven we kort over een goede afronding van de Ontmoetingen in de groep. Dat is leuk en belangrijk om zo het einde van de bijeenkomsten te markeren. Door met aandacht af te ronden, draag je bij aan versterking op persoonlijk niveau; de deelnemers hebben het gevoel dat ze ‘iets’ kunnen doen en gaan met inspiratie verder. De Ontmoetingen hebben ook op een andere manier gevolgen voor de deelnemers (het micro-niveau). Ze wisselen ideeën en ervaringen uit en nemen deze mee in hoe ze naar zichzelf

en de wereld kijken. Door tijdens de bijeenkomsten regelmatig de vraag te stellen wat de deelnemers hier nu concreet mee gaan doen in hun leven, bevordert je het verduurzamen van de inzichten. Ze gaan ermee aan de slag! Ook het aanmoedigen om hun kennis, belevenissen en inzichten vooral te blijven delen met anderen, draagt hieraan bij. Een voorbeeld: een buurtwerker die met jonge meiden werkt, heeft door de Ontmoetingen rondom armoede haar eigen beeld bijgeschaafd over wat armoede betekent. Ze signaleert nu op een andere manier, doordat ze zich meer richt op gedrag en niet alleen op uiterlijke kenmerken. En van essentieel belang: ze gaat nu ook meer in gesprek met de meiden over wat hun beeld is over leven in armoede en zo ontstaan nieuwe Ontmoetingen over het thema in haar directe werkomgeving.

“Oh zit dat zo? En dan valt er weer een kwartje. Je leert dat je wat zou kunnen doen.” (Deelnemer Ontmoetingen)

Gevolgen voor organisaties

De Ontmoetingen hebben ook invloed op de organisaties, instanties en structuren waar de deelnemers toe behoren. Dit wordt het meso-niveau genoemd. Organisaties zijn onmisbaar bij het tot stand komen van Ontmoetingen. Maar ook om het thema levend te houden, door het telkens weer te laten terugkomen op zowel de werkvloer, als in de samenwerking met andere organisaties. Hierbij kan het erg waardevol zijn om niet alleen de vanzelfsprekende hulporganisaties - die al met het thema armoede bezig zijn - te betrekken, maar ook de minder vanzelfsprekende organisaties, bedrijven en instanties. Voorbeelden hiervan zijn milieuorganisaties en woningcoöperaties. Mensen die in armoede leven, leven vanwege hun situatie meer in het hier en nu, waardoor er minder ruimte is om zich bezig te houden met klimaatproblemen. Aan de andere kant kunnen de gevolgen van klimaatverandering ervoor zorgen dat meer mensen in armoede terecht komen. Daarom kan het voor klimaatorganisaties belangrijk zijn om ook armoede mee te nemen in hun boodschap, waardoor het thema vanuit een andere hoek aandacht krijgt. Ook woningbouwcorporaties kunnen meedoen aan het gesprek. Doordat zij bijvoorbeeld reparaties moeten uitvoeren bij mensen thuis en daar armoede signaleren. Het zijn vaak ook de woningbouwcorporaties die nieuwe installaties voor energie aankondigen. Dit zorgt voor angst bij mensen met een smalle beurs, angst voor hogere vaste lasten. Bij [Movisie](#) kun je meer lezen over de sociale invloed van energietransities op mensen. Kortom, er zijn veel belangrijke organisaties waarmee we kunnen praten over armoede, maar het is niet altijd voor de hand liggend.

Gevolgen voor de samenleving

Het derde niveau, het macro-niveau, gaat over beleid. Je kunt proberen om armoede per situatie aan te pakken, maar het beleid speelt een cruciale rol om het probleem op de lange termijn en duurzaam aan te pakken. Beleidsmedewerkers om de tafel krijgen is dus noodzakelijk.

Een voorbeeld van een instrument om het thema meer bespreekbaar te maken bij een groter publiek, is de media. Door het thema onder de aandacht te brengen bij onder andere reportagemakers en opiniëschrijvers, wordt het een thema in de samenleving.

Een voorbeeld hiervan is 'Zorgen voor mama'. Een Belgisch programma waarin moeders vertellen over leven in armoede met kinderen. Naar aanleiding van dit programma werd het maatschappelijke gesprek op gang gebracht. Er werd over het programma geschreven in kranten, het kwam op de radio en het werd gespreksonderwerp in de huiskamer en in het parlement.

5.2 Nabespreken

Tijdens de bijeenkomsten houden de begeleiders in de gaten of het goed loopt: dat zijn in feite mini-evaluaties. De nabespreking aan het einde van de Ontmoetingen beschreven we al in hoofdstuk 4. Maar terugblikken gaat verder dan dat.

Ook met de betrokken organisaties blik je ná de afronding van een Ontmoetingenreeks terug. Er zijn in jullie regio vast veel organisaties betrokken (geweest). Mogelijk waren zij deel van een klankbordgroep of een stichtingsbestuur waar het project onder valt. Nodig hen, eventueel via je bestuurder, uit om op organisatieniveau terug én vooruit te kijken. Gebruik dat moment om ervaringen en inzichten te delen. Op grond van de nabespreking in de groep en het team én de organisatorische evaluatie besluit je of en hoe de Ontmoetingen verder worden voortgezet en wie welke acties concreet oppakt.

5.3 Versterken

Versterken betekent het versterken van de Ontmoetingen en van de betrokkenen. Het krachtigste voorbeeld van versterken, is de groei van de inwoner met ervaringskennis die begeleider wordt bij de volgende Ontmoetingen. Het geeft een krachtig signaal aan alle betrokkenen: de juiste mensen komen aan het 'stuur'. De kans van slagen is vele malen groter als bij dit proces -van deelnemer naar begeleider- iemand wordt betrokken die geleerd heeft hoe persoonlijke ervaringen goed en zorgvuldig gebruikt kunnen worden. Een ervaringsdeskundige dus.

Versterken betekent ook: zichtbaar aan de slag gaan met de veranderwensen. Maak duidelijk wat mensen en organisaties kunnen doen om armoede aan te pakken. Geef daarin concrete voorbeelden.

Als de evaluaties positief zijn en organisaties in de regio verder willen met het organiseren van de Ontmoetingen, vraagt dat om een lange termijnplan. Het project wordt een vast onderdeel van het lokale aanbod. Dat vraagt om middelen voor de lange termijn en een plekje in het aanbod van de uitvoerende organisatie(s).

“Lingewaard nam deel aan het onderzoeksproject omdat we samen met inwoners willen werken aan de aanpak van armoede. De Ontmoetingen tussen inwoners, professionals, vrijwilligers en ambtenaren hebben ertoe geleid dat het onderwerp

burgerparticipatie bij het thema armoede is opgenomen in het concept van sociale beleidsplan”.
(Beleidsambtenaar gemeente Lingewaard)

6. Meer weten?

6.1 Hoe zijn we bij dit project te werk gegaan?

De Ontmoetingen zijn ontstaan door een proces van ontwikkelen, uitproberen en aanpassen. De uitkomst stond daarbij niet van tevoren vast.

De gebruikelijke aanpak om een nieuwe werkwijze te ontwikkelen, is dat je eerst kijkt wat je wilt bereiken. Die doelen probeer je zo precies mogelijk te beschrijven. Je wilt bijvoorbeeld dat er minder mensen beginnen met roken of dat kinderen meer weten over hoe reclame werkt. Dan kijk je wat daar al over bekend is vanuit wetenschappelijk onderzoek. Vervolgens gebruik je dat om een behandeling, methode of aanpak te bedenken. Je traint mensen om die methode zo exact mogelijk uit te voeren. Na afloop kijk je of er minder mensen begonnen zijn met roken dan bij een andere groep die niet volgens die methode begeleid is. Of jij kijkt of kinderen meer over reclame weten dan vooraf. Zo zijn wij niet te werk gegaan.

De ontwikkeling van de Ontmoetingen

In drie gemeenten, Lingewaard, Oldenzaal en Utrecht, zijn we gedurende ongeveer een jaar in gesprek gegaan over het thema armoede. Dat deden we met mensen met ervaringskennis, vrijwilligers en beroepskrachten. Vragen waar we het met elkaar over hadden, waren bijvoorbeeld: Wat zijn jouw beelden bij armoede? Hoe heb je er mee te maken? Wat vind je moeilijk aan het omgaan met mensen in armoede of in het contact met instanties, hulpverlener en vrijwilligers?

Een jaar lijkt lang, maar het kostte tijd omdat het moeilijk is om je bewust te worden van je eigen (vaak onbewuste) meningen. Het kostte ook tijd om zo vertrouwd met elkaar te worden dat je ook negatieve meningen en ervaringen durft te delen.

Na deze belangrijke fase om elkaar en het onderwerp goed te leren kennen, zijn drie projectgroepen gestart. Zij gingen aan de slag met het ontwikkelen van werkvormen voor

een training 'Signaleren, Bespreekbaar maken en Aanpakken van Armoede'. De bedoeling was deze werkvormen in een handleiding te zetten, waarmee trainers aan de slag konden gaan.

Maar het zat ons niet helemaal lekker. Nóg een training over het signaleren en bespreken van armoede. Wat zou dat toevoegen? En hoe zou dat recht doen aan de uitgangspunten van inspiratiebron Bind-Kracht in Armoede, waarin het gesprek tussen mensen uit verschillende leefwerelden centraal staat (Driessens, Vansevant, Van Regenmortel, 2016)? En vooral, hoe zou met een training het belang van het ontmoeten kunnen worden overgedragen? En dus besloten we het roer om te gooien. De training ging van tafel; we ontwikkelden Ontmoetingen.

Van trainingen naar Ontmoetingen

We organiseerden in drie gemeenten een serie van vier Ontmoetingen tussen mensen met ervaring met armoede, vrijwilligers en beroepskrachten. In dezelfde drie gemeenten waar we met de projectgroepen aan de slag waren geweest, maar wel met nieuwe mensen. Elke groep werd begeleid door een onderzoeker of docent van een hogeschool en een ervaringsdeskundige.

De bijeenkomsten werden niet meer opgezet als trainingen, met een vaststaand programma waar kennis en vaardigheden worden overgedragen. De bijeenkomsten waren Ontmoetingen waarin we met elkaar in gesprek gingen en de werkvormen alleen maar gebruikt werden als middel om in gesprek te komen. Natuurlijk hadden we als begeleiders vooraf wel een bepaalde opzet in ons hoofd, maar vaak kwamen we niet eens toe aan alles wat we hadden voorbereid.

Na elke bijeenkomst bespraken beide begeleiders (onderzoeker/docent en ervaringsdeskundige) het verloop en wat anders had gekund. De groep in Utrecht liep voorop. Zij begonnen iets eerder dan de andere twee en zo konden de groepen in Oldenzaal en in Lingewaard al van hun ervaringen gebruik maken. Mede daardoor verliepen de Ontmoetingen in de drie plaatsen steeds net iets anders. Wel kwamen overal dezelfde thema's aan bod:

- Aandacht voor elkaar
- Jouw kijk op armoede
- Armoede signaleren
- In gesprek gaan over armoede
- Mogelijkheden om het verschil te maken

Terugblikken en vervolgen

In de vierde bijeenkomst keken we met alle deelnemers terug op de Ontmoetingen. We keken naar praktische punten als de grootte en de samenstelling van de groep en het aantal bijeenkomsten. Maar we vroegen mensen ook of ze andere dingen waren gaan zien en wat ze geleerd hadden over het perspectief van de ander. In een van de gemeenten verzamelden we veranderwensen die tijdens de bijeenkomsten aan de oppervlakte kwamen. Het zijn concrete wensen die herhaaldelijk aan de orde zijn gekomen:

- Positief gedrag wordt beloond.
- Inwoners worden te woord gestaan en serieus genomen als ze contact hebben met instanties (gelijkwaardige samenwerking).

- Hulpverleners hebben meer kennis van de dossiers van inwoners.
- Dienstverlening is kosteloos (bijv. contact opnemen met instanties) en levert achteraf geen boetes op.
- Contact met instanties levert minder stress op door onder andere écht contact tussen inwoner en professional/vrijwilliger.
- Instanties zijn makkelijk te benaderen (en het is eenvoudig om met de juiste persoon/afdeling in contact te komen).
- Er wordt gehandeld vanuit wederzijds vertrouwen tussen inwoner en professional/vrijwilliger (in plaats van wantrouwen).
- Inwoners worden gelijk behandeld.
- Er wordt meer en duidelijker gecommuniceerd tussen hulpverlener en inwoner.
- De belangrijkste punten uit gesprekken en gemaakte afspraken worden teruggekoppeld.

De afsluitende vraag was: wat vind jij het meest belangrijk en welke stap ga jij nu zetten?

Daarnaast interviewde elke onderzoeker nog eens drie deelnemers uit een gemeente waar zij niet betrokken was geweest bij de Ontmoetingen of de aanloop daar naartoe.

We hebben de Ontmoetingen dus niet beoordeeld en toch ook juist weer wel. We hebben deelnemers niet gevraagd om ons een cijfer te geven op een aantal punten. En we hebben ook geen voor- en nameting gedaan om het verschil vast te stellen. Wel hebben we de hele tijd met elkaar en met de deelnemers gekeken wat er nu eigenlijk gebeurde en wat we daarvan vonden:

- Na afloop van elke bijeenkomst met de beide begeleiders
- In de vierde bijeenkomst met de deelnemende groep
- Na afloop van de hele serie van vier bijeenkomsten nog een keer extra met drie deelnemers per groep

Het resultaat: de Gids

Uiteindelijk hebben we als onderzoekers en begeleiders van de groepen alle ervaringen verwerkt in deze Gids. Voor elke bijeenkomst hebben we een draaiboek dat gebruikt kan worden als houvast bij de voorbereiding. Daarnaast hebben de projectgroepen en de begeleiders een groot aantal werkvormen bedacht die niet in het draaiboek staan, maar die misschien voor anderen wel bruikbaar zijn als zij Ontmoetingen gaan begeleiden. Die werkvormen zijn allemaal te vinden via de Gids.

Misschien heb jij als toekomstig begeleider ook nog wel een idee voor een werkvorm. Voel je vrij om dat te proberen en ons te vertellen of het gewerkt heeft. Er kan veel, zolang je maar bedenkt dat het om Ontmoetingen gaat en niet om een training.

6.2 Meer leren?

Deze gids biedt houvast voor de organisatie van vier Ontmoetingen, maar we verzamelden –zoals we eerder schreven– nog véél meer belangrijke informatie. Veel daarvan staat in de [Verdieping](#) die hoort bij deze Gids.

Op de site <http://werkplaatsensociaaldomein.nl> en de Libguide (een soort digitale ‘[armoede-bieb](https://libguides.studiecentra.han.nl/armoede/inleiding_libguide)’ https://libguides.studiecentra.han.nl/armoede/inleiding_libguide) vind je verhalen, tips, literatuur, onderzoek, foto’s en links naar bronnen die we echt graag met je willen delen.

Het team

Al deze informatie is verzameld, geschreven, gedeeld en gemaakt door een gedreven onderzoeksteam uit Lingewaard, Oldenzaal en Utrecht. Aan dit onderzoeksproject werkten, in alfabetische volgorde, mee:

Lingewaard |Arno, Bibi, Carinda, Coby, Cor, Cora, Dineke, Ellen, Hanneke, Janneke, Judith, Karin, Linda, Lisbeth, Mary-anne, René en Wil

Utrecht |Annemarieke, Ard, Aynur, Barbera, Cybille, Danielle, Eugenie, Housnia, Irene, Jean-Pierre, Letitia, Lia, Lilith, Mirjam en Wim

Oldenzaal |Ben, Carla, Cecile, Ellen, Geke, Henriëtte, Ilona, Inge, Jos, Karin, Margriet, Mathilde, Monique, Paul, Silvia en Teun

7. Bronnen

Om Ontmoetingen te ontwikkelen, maakten wij gebruik van veel soorten kennisbronnen. Op de eerste plaats zijn dat persoonlijke verhalen. Daarnaast lazen wij boeken en artikelen en keken we filmpjes en documentaires die we graag aanbevelen:

Armoede

Otten, J., van Hinthem, J., van der Lecq, P. en Jansen, C. (2021). [Hoe je armoede doorbreekt](#). Nijmegen, Han University of applied sciences.

Herkennen/signaleren van armoede:

Bommeljé, Y., & van Alebeek, H. (2018). *Vroegsignalering schulden: Lessen uit de praktijk*. Utrecht, Nederland: Schouders Eronder.

de Kern maatschappelijke dienstverlening. (2020). *Signalenkaart armoede*. Geraadpleegd van <https://www.signalenkaartarmoede.nl/>

Hoff, S., van Hulst, B., Wildeboer, J-M., & Goderis, B. (2019). *Armoede in kaart 2019*. Den Haag, Nederland: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Madern, T., & van der Meulen, B. (2019). *Zorgen over geld? Praten helpt! Handreiking: Signaleren van geldzorgen*. Utrecht, Nederland: Gemeente Utrecht/Hogeschool Utrecht.

van Eck, M., van Regenmortel, T., & Keuzenkamp, S. (2020, maart). Schuldhulpverlener moet niet alleen verlichten maar ook signaleren. *Sociale Vraagstukken*. Geraadpleegd van <https://www.socialevraagstukken.nl/schulphulpverlener-moet-niet-alleen-verlichten-maar-ook-signaleren/>

Vijlbrief, A., & van Mourik, K. (2020). *Dossier Wat werkt bij de aanpak van armoede en schulden*. Utrecht, Nederland: Movisie.

Walker, R. (2014). *The shame of poverty*. Oxford, Verenigd Koninkrijk: Oxford University Press.

WRR. (2017). *Weten is nog geen doen: Een realistisch perspectief op redzaamheid* (WRR-rapport nr. 97). Den Haag, Nederland: Auteur.

Bespreekbaar maken en luisteren:

Madern, T., & van der Meulen, B. (2019). *Zorgen over geld? Praten helpt! Handreiking: Signaleren van geldzorgen*. Utrecht, Nederland: Gemeente Utrecht/Hogeschool Utrecht.

NIP, BPSW, & NVO (n.d.). Samenvattingskaart Richtlijn Samen met ouders en jeugdige beslissen over hulp. Geraadpleegd van https://richtlijnenjeugdhulp.nl/wp-content/uploads/2015/11/Richtlijn-Samen-beslissen_Werkkaarten.pdf

Snellen, A. (2014). *Basismodel voor methodische hulp- en dienstverlening in het sociaal werk: Een eclectisch-integratieve aanpak*. Bussum, Nederland: Coutinho.

van Doorn, L., van Etten, Y., Gademan, M., & Omlo, J. (2019). *Outreaching werken: Basisboek voor werkers in de eerste lijn* (3e ed.). Bussum, Nederland: Coutinho.

Samenwerken met mensen met ervaringskennis:

Boer, M., Karbouniaris, S., & de Wit, M. (Red.). (2018). *Van levenservaring naar ervaringsdeskundigheid: Didactiekboek*. Oud- Turnhout/ Den Bosch, Nederland: Gompel & Svacina.

Bursens, D. (2009). *De rijkdom van ervaringsdeskundigen in de armoede* [Visietekst Inschakelen van Ervaringsdeskundigen]. Geraadpleegd van https://www.delinkarmoede.be/sites/default/files/saw_visie_ervaringsdeskundigen.pdf

Goris, B., Moreels, A., & van Opstal, W. (2010). *Werken met en voor mensen in kansarmoede: Een evaluatie van het project TAO Limburg*. Leuven, België: SSH-KHLeuven.

Jansen, C. (2021). Gids ZakgeldProject. Een Zakgeldproject starten in jouw regio, hoe doe je dat? Nijmegen, Han University of applied sciences. <https://www.han.nl/projecten/2018/zakgeldproject/>

Karbouniaris, S., & Nyboer, C. (2018). *Landelijke evaluatie EDASU opleidingen*. EDASU i.s.m. Hogeschool Utrecht. Geraadpleegd van <https://edasu.nl/wpcontent/uploads/2018/11/Eindrapportage-HU.pdf>

Keuzenkamp, S. (2017). *Wat werkt en wie werkt? De rol van ervaringsdeskundigen bij de aanpak van armoede en schulden*. Geraadpleegd van https://research.vu.nl/ws/portalfiles/portal/42643492/Oratie_Keuzenkamp_Saskia.pdf

Meeuwssen, Y. (2019, december). *Ervaringsdeskundigheid is een containerbegrip*. Geraadpleegd van <https://ivonnemeeuwssen.nl/wp-content/uploads/2019/12/PSD-2019-02-08.pdf>

- Stam, M., & de Jong, J. (2018). Ervaringsdeskundigheid in armoede en sociale uitsluiting. *Sociaal Bestek*, 80, 26-30.
- Suijs, S. (2013). Ervaringsdeskundigen en armoedebestrijding: Een hard bevochten overwinning op zichzelf. *POW Alert*, 39, 6-12.
- Suijs, S. & Flamant, B. (2006). *Ervaringsdeskundigen in armoede en sociale uitsluiting in onderwijsprojecten: Syntheserapport*. Leuven/Antwerpen, België: Katholieke Universiteit Leuven & vzw De Link.
- van Rooij, K., & Willems, S. (2017). Evaluatie van het pilotproject 'Ervaringsdeskundigen in armoede en sociale uitsluiting in de gezondheidszorg'. Gent, België: Universiteit Gent.
- Weerman, A. (2019). *Professioneel inzetten van ervaringsdeskundigheid*. Amsterdam, Nederland: Boom.

Krachtgericht (samen)werken

- Baert, H., & Droogmans, A. (2010). *Bindkracht door Basisschakelmethodiek: Een opstap in armoedebestrijding*. Leuven, België: LannooCampus.
- Driessens, K., & van Regenmortel, T. (2014 – 8^e druk). *Bind-Kracht in armoede: Leefwereld en hulpverlening*. Heverlee: LannooCampus, p. 23-24.
- Driessens, K., & van Regenmortel, T. (2008). *Bind-Kracht in armoede: Krachtgerichte hulpverlening in dialoog*. Leuven, België: LannooCampus.
- Dröes, J., & Witsenburg, C. (2012). *Herstelondersteunende zorg: Behandeling, rehabilitatie en ervaringsdeskundigheid als hulp bij herstel van psychische aandoeningen*. Amsterdam, Nederland: SWP.
- Engbersen, G. (2003). De armoede van sociaal kapitaal. *Economisch statistische berichten*, 88, 12-3.
- Engbersen, G., & Snel, E. (2015, 11 juni). Als de burger het zelf moet doen, blijven arme buurten achter. Nrc. Geraadpleegd van <https://www.nrc.nl/nieuws/2015/06/11/als-de-burger-het-zelf-moet-doen-blijven-arme-buu-1507151-a369760>
- Heyndrickx, P. e.a. (Red.) (2011). *De meervoudig gekwetste mens: Gedeelde en verdeelde zorg*. Leuven, België: Lannoo/Campus.
- Jungmann, N., & Wesdorp, P. (2017). *Mobility Mentoring®: Hoe inzichten uit de hersenwetenschap leiden tot een betere aanpak van armoede en schulden*. Den Haag, Nederland: Platform31.
- Lohuis, G. (2018). *Krachtgericht werken: Vanuit persoonlijke diagnostiek*. Amsterdam, Nederland: SWP.
- Mullainathan, S., & Shafir, E. (2013). *Schaarste: Hoe gebrek aan tijd en geld ons gedrag bepalen*. Amsterdam, Nederland: Maven.
- Pool, M. (2007). *Alle dagen schuld: Praktijkverhalen over armoede*. Amsterdam/Antwerpen, Nederland/België: Augustus.
- Standing, G. (2011). *The precariat: The new dangerous class*. Londen, Verenigd Koninkrijk: Bloomsbury.

- Tirions, M. Blok, W. den Braber, C. (2018). *De capabilitybenadering in het sociaal domein. Een praktijkgerichte kennismaking*. Houten, Nederland: BSL.
- Tonnon, S., Jungmann, N., & Lako, D. (2019). *Mobility Mentoring® in Alphen aan den Rijn: Procesevaluatie*. Utrecht/Den Haag/Alphen aan den Rijn, Nederland: Hogeschool Utrecht/Platform31/Gemeente Alphen aan den Rijn.
- Trimbos instituut & Movisie. (2015). *Naar het hart van empowerment Deel 2: Over de vraag wat werkt*. Geraadpleegd van <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/publication-attachment/Naar-het-hart-van-empowerment-deel-2%20%5BMOV-8063581-1.0%5D.pdf>
- Trimbos instituut & Movisie. (2016). *Naar het hart van empowerment Deel 1: Een onderzoek naar de grondslagen van empowerment van kwetsbare groepen*. Geraadpleegd van <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/publication-attachment/Naar-het-hart-van-empowerment-deel-1%20%5BMOV-9903814-1.0%5D.pdf>
- van Regenmortel, T. (2010). *Empowerment en participatie van kwetsbare burgers: Ervaringskennis als kracht*. Amsterdam, Nederland: SWP.
- Verhagen, S., Linders, L., & Ham, M. (Red.) .(2014). *Verlossing van schuld en boete: Onorthodoxe oplossingen voor onbetaalde rekeningen*. Amsterdam, Nederland: Van Gennep.
- Verharen, L. (2017). *Being there*. Samen werken aan het versterken van Sociale Kwaliteit. Nijmegen, Han University of applied sciences.
- Walburg, J.A. (2015). *Positieve gezondheid: Naar een bloeiende samenleving*. Houten, Nederland: BSL.
- Wilken, J.-P., & den Hollander, D. (2019). *Handboek steunend relationeel handelen: Werken aan herstel en kwaliteit van leven*. Amsterdam, Nederland: SWP.
- Wolf, J. (2016). *Krachtwerk: Methodisch werken aan participatie en zelfregie*. Bussum, Nederland: Coutinho.
- WRR. (2019). *Het betere werk: De nieuwe maatschappelijke opdracht*. Den Haag, Nederland: Auteur.

Lokaal samenwerken:

- De Kinderombudsman. (2014) *Handreiking aan Nederlands gemeenten voor effectief kindgericht armoedebeleid*. Den Haag, Nederland: Auteur.
- Lusse, M. en Kassenberg, A. (2021). Handreiking Omgaan met Kinderarmoede in het sociaal domein. Utrecht, Divosa. Geraadpleegd van: [digitale handreiking omgaan met kinderarmoede sociaal domein juni2021.pdf \(divosa.nl\)](digitale%20handreiking%20omgaan%20met%20kinderarmoede%20sociaal%20domein%20juni2021.pdf)
- Utrecht in dialoog; <https://www.utrechtindialoog.nl/wat-is-een-dialoog/>
- van Ark, T. (2018, 6 april). Preventie en bestrijding van stille armoede en sociale uitsluiting [Kamerbrief]. Geraadpleegd van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-24515-430.html>
- van der Laan, J., Goede, W., van Geuns, R., van Doorn, M. (2017). *Een gedragsgerichte benadering van armoede: Van beleid naar uitvoering*. Amsterdam, Nederland: Hogeschool van Amsterdam.

Werkplaatsen
Sociaal Domein

Werkplaatsen Sociaal Domein 2021

www.werkplaatsensociaaldomein.nl